

A TUDOMÁNYOK ERÁNT BUZGÓ FÉRFIÚ

*Hoblik Márton, a magyar felvilágosodás irodalmának
szlavónországi jeles képviselője*

THE MAN ZEALOUS FOR THE SCIENCES

Márton Hoblik, Prominent Representative of Hungarian Enlightenment

Literature in Slavonia

ČOVEK REVNOSTAN PREMA NAUKAMA

Martin Hoblik, istaknuti predstavnik književnosti

mađarskog prosvetiteljstva u Slavoniji

MÁK FERENC

PhD, irodalomtörténész

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, külső munkatárs

makferenc@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Hoblik Márton, a magyar felvilágosodás irodalmának szlavóniai, egyben az egész Délvidék jeles képviselője, 1791. december 1-jén született Igalon, és 1845. május 26-án halt meg Eszéken. Kora tudományos folyóirataiban, a *Tudományos Gyűjteményben*, a *Társalkodóban* és a *Tudománytárban* az ébredő magyar nemzeti öntudat lelkes hirdetőjeként kapott hangot, írásaiiban hírt adott a magyarság nemzet- és közösségépítő munkájáról. Pályája során közszolgálati hivatalt is vállalt; 1826-ban bácsi, 1827-ben verőcei, 1834-ben pedig szerémi táblabíróvá nevezték ki, így lehetett alapos betekintése kora társadalmi életének folyamataiba. Történeti, népismereti munkáiból kiderül, milyen lelkesen követte a táj lakói történelemismeretének gyarapodását, az elődök örökségének meghódításáért folytatott küzdelmét. Gazdag történelmi ismeretek birtokában Eszék város és Verőce vármegye történetét a rómaiak korától követte nyomon, a szerémségi kalugyerzárdákról írt tanulmányában pedig az alapos egyháztörténeti ismereteiről is számot adott. Verőce vármegye magyar és bunyevác falvai parasztlakodalmi szokásainak leírásakor elsőként adott betekintést a táj népeleti örökségének addig ismeretlen, mélyebb rétegeibe.

KULCSSZAVAK • magyar felvilágosodás, a történeti
gondolkodás ébredése, múltismeret,
közösségépítés, Szlavónia, Délvidék, néprajzi
örökségünk mint a magyar önismeret része

„*A' Hazafinak egész valója, minden érzeménnye, és gondolattya a' Haza 's Nemzet körül forog; 's azonnak fénnye, boldogsága, hirt, neve egyetlen egy nagy tárgya, 's kívánsága éltenek. A' mit tud, 's tehet, értelme, értéke, 's minden virtusa e' célra van szentelve, szánva.*”

(Kisfaludy Sándor: *Hunyadi János*)

Hoblik Márton, a magyar fölvilágosodás korának jeles írója, a reformkor kiváló közéleti szereplője, 1791. december 1-jén a Somogy vármegyei Igalon született, bölcsészeti tanulmányait Pesten végezte, ahol 1811-ben doktorátust szerzett, 1813 és 1815 között a fővárosban a királyi tábla jegyzői tisztségét látta el, 1816-ban Verőce vármegye második, 1822-ben első aljegyzője, 1824-ben főügyésze lett, 1826-ban bácsi, 1827-ben verőcei, 1834-ben pedig szerémi táblabíróvá nevezték ki. A korabeli följegyzések szerint Hoblik Márton maradéktalanul élvezte Verőce vármegye bizodalját, közössége „sok küldöttségekben használta szorgalmát”, gyakran volt jelen az ország jeles politikai és közösségi rendezvényein. 1832. március 9-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába választotta. A tagság elnyeréséhez jelentősen hozzájárult irodalmi tevékenysége, 1814-ben *Kun László* című drámájával tünt fel az Erdélyi Múzeum drámapályázatán, azon a megméretésen, amelyen Katona József *Bánk bán* című munkájával aratott sikert. Ezenkívül még három színművet írt: a *Rózsavár*, a *Jugovicsok* és *A valkói amazon* című drámákat, de színpadi munkásságát nem kísérte különösebb siker.

Péterfi Mária *Hoblik Márton élete és munkássága (1791–1845)* címmel 1937-ben megjelent tanulmányában elsőként tett szerény kísérletet a Délvidék reformkori alakjának a bemutatására, úttörő jellege mellett azonban munkája csekély eredménnyel járt. Méltatója, Solt Andor az *Irodalomtörténeti Közleményekben* közölt bírálatában úgy fogalmazott: Péterfi Mária dolgozatának igazi jelentősége, hogy „életre keltette irodalmunknak ezt a sok tekintetben érdekes mellékszereplőjét” (SOLT). Az adatok felkutatása nem csekély nehézségekbe ütközött; „nem is sikerült Hoblik pályájának mindegyik mozzanatára teljes fényt deríteni, de a kismonográfia ennek ellenére is komoly munka”. Kiemelte továbbá, hogy az értekezés leginkább figyelemre méltó részlete Hoblik és Katona József kapcsolatával foglalkozik; valószínű, hogy a két író ifjúkori barátság fűzte egymáshoz, talán ezzel magyarázható, hogy „Hoblik Kun Lászlója az első magyar dráma, amely a Bánk bán hatását tükrözi” (uo.).

A délvidéki magyarság számára Hoblik Márton alakját és munkásságát Kalapis Zoltán *Életrajzi kalauz – Ezer magyar biográfia a délszláv országokból* (2003) című, korszakos jelentőségű művének második kötetében mutatta be. „A pesti jogi tanulmányok után, ügyvédi oklevéllel a kezében, táblai jegyző-

ként került 1815-ben Verőce vármegyébe. Eszéken telepedett le, s ott is élte le életét vezető megyei tisztviselőként: aljegyzőként, főügyészként, verőcei, majd később bácsi és szerémségi táblabíróként” – olvashatjuk az életrajz bevezető soraiban, amely összefoglalja Hoblik Márton irodalmi ténykedésének addig ismert részleteit is. A kései utókor számontartja ugyan a szerző sikertelen drámakísérleteit, igazi elismeréssel azonban tudományos munkásságáról szólnak, kiemelve Hoblik Márton újságcikkeinek hely- és tájtörténeti jelentőségét, riporterri leleményességét. „Helytörténeti, földrajzi, topográfiai, statisztikai tárgyú írásaiban – emelte ki Kalapis Zoltán – nagyobb részét szlavóniai témákat dolgozott fel. Megírta Eszék történetét, számba vette Verőce megye fürdőit, begyűjtötte a lakodalmi szokásokat, és még sok más cikket is írt a népeletről általában. Figyelme később kiterjedt Szerémségre is. Így megírta a megye monográfiáját, de ez, sajnos, nem jelent meg, a kézirat elkallódott” (KALAPIS).

Hoblik Márton legteljesebb életrajza Lábadi Károlynak a *Horvátországi magyar művelődéstörténeti lexikon* (2024) című munkájában olvasható. A szerző Hoblik Márton tudományos – földrajzi, történelmi, néprajzi – munkásságának áttekintése után kiemelte: hősünk jelentős szerepet töltött be Eszék közművelődésében (is), a magyar szó, a magyar irodalom terjesztése érdekében 1831-ben Eszéken Magyar Olvasókört alapított. Kezdeményezője volt az Eszéki Hangászati Egyesület megalakításának, minek következtében Eszék város zeneiskolát kapott. Lábadi Károly részletesen foglalkozott szerzőnk irodalmi munkásságával is: Hoblik Márton a maga korában számos folyóirat munkatársa volt, 1823 és 1830 között költeményei, drámái, tudományos jellegű írásai a *Tudományos Gyűjtemény*ben jelentek meg. Korabeli bírálói szerint drámaival nem tudott a középszerűségeen túlelni, színműveiből *A valkói amazont* is csak egyetlenegyszer, 1833-ban mutatták be Budapesten, mert dramaturgiája nem volt alkalmas a színpadi megjelenítésre. Szerzője „érzékeny játéknak” nevezte művét. „Írásakor – emelte ki Lábadi Károly – történelmi forrásokat is felhasznált: középpontjában az a szomorú esemény áll, amikor 1543-ban a török két hónapi ostrom után elfoglalta a Perényi család tulajdonában levő Valpó (azaz Vukovár) városát. Ő az eseményeket mindössze két napba sűrítette. A darab tragikus főhőse Székely Klára” (LÁBADI 250). Hoblik Márton tanulmányai, cikkei, etnográfiai értekezései a *Tudományos Gyűjtemény* mellett, a *Társalkodóban*, a *Tudománytárban*, a kassai *Szemléletben*, a *Jelenkorban* (1839–1843) és a *Pesti Hírlapban* (1841–1843) jelentek meg. A lexikon szerzője kiemelte:

„Elsőként fordult figyelme a Verőce vármegyében élő magyarság gazdag néprajza és folklórja felé, elsőként adott híradást a szlavóni-

ai magyar falvak népéletéről. Az irodalomtudós Toldy Ferenc gyászbeszédében további érdemként említi részéről »a horvát–magyar és szerb–magyar szók hasonlító összeírását«. A Magyar Tudományos Akadémián 1855. július 28-án elmondott gyászbeszédét a következőképpen zárta: »Hoblik Márton, ha nevével nem emelte is az akadémia fényét, de híven nyújtott kezét, hol munkásságára szükség volt, s ezért megérdemli, hogy leghívebb társaink között éltessek emlékezetét« (i. m., uo.).

Magyarra fordította továbbá Hübner János a *Mostani, és régi nemzeteket, országokat, városokat [...] esmértető lexikon* című, Fejér György szerkesztésében 1816–1817-ben megjelent ötkötetes nagy földirati munkájának I. kötetét.

Fried István 1982-ben megjelent *Egy elfelejtett kultúráközvetítő (Hoblik Márton [1791–1845] arcképéhez)* című tanulmányában kiemelte: a sokszázados történeti és kulturális kapcsolatok során minden korszakban akadtak olyan írástudók, akik „feladatul vállalták a délszláv népek s a magyarság kultúrája egymáshoz közelítését, megismertetését”. Közéjük tartozott Hoblik Márton is, akinek nevét ma már alig írják le a szakmunkák, „de kinek nevébe állandóan beleütközünk, ha a reformkor (1823–1848) magyar sajtóját lapozgatjuk” (FRIED 63).

Hoblik a 19. század első két évtizedében annak a pesti egyetemnek volt a hallgatója, amelynek „soknemzetiségű” – német, horvát és szerb – tanári kara volt. Schedius Lajos, a magyarországi német szülők gyermeke, a korra jellemző módon, a német esztétikai ihletettségű filozófiától eljutott a magyar nemzeti mozgalom eszméinek hirdetéséig. Az egyetem tanárai között természetesen a magyar hazafiság képviselőit is megtaláljuk. Ugyanilyen többnyelvű volt az a környezet, amely Hoblik ifjúkorában az első élményeket jelentette, Pest és Buda lakói magyarok, németek, horvátok, szerbek, görögök, románok, szlovákok voltak. Hoblik barátai között találjuk a magyar irodalom későbbi szorgalmas művelőit, Szontágh Gusztávot és Bárány Boldizsárt is.

Az egyetemi évek jó alapot szolgáltak Hoblik Mártonnak pályája további alakításához, amikor 1815-ben – megszerezve ügyvédi oklevelét – Verőce megyébe került, a mindennapok gyakorlatában szemlélhette a horvát–magyar kapcsolatok alakulását. Fried István úgy véli: „Érdeklődését meghatározta, hogy amikor az 1830-as esztendőkből a Magyar Tudós Társaság (akadémia) tagja lett, nyelvtudása miatt a horvát kulturális jelenségekről kellett – mintegy kötelességszerűen – beszámolnia. Hogy ezt szívesen tette, abban része van annak, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat munkatársa lett.” A folyóirat – melynek első esztendeiben Vitkovics Mihály is a szerkesztőbizottság tagja volt – célul tűzte ki a topográfiai irodalom föllendítését. Hoblik

Márton első cikkei is ennek a célkitűzésnek a jegyében készültek. Több írásában foglalkozott az egykori Verőce megye, illetve Eszék földrajzilag meghatározott kultúrájával, társadalmi életével.

„Szár az tudományosság jellemzi e műveket – írta Fried István –, a felvilágosodás eszmevilágában fogantak, s a racionalizmus hasznosságot szem előtt tartó elve hatja át őket. Amit ki kell emelnünk, az alaposága, a történeti hitelességre törekvése.”

Topográfia, történelem, statisztika: e tudományoknak szentelte idejét, kutatásait. Ezeken belül tért ki a lakosság öltözetének, lakásának, kultúrájának vizsgálatára, „alaposan s enyhén rosszálló hangsúllyal szól a »köznépi« táncokról, játékokról, a »köznép« beszédéről. Ez a tény is a felvilágosodás eszme körébe utalja Hoblik első cikkeit...” (FRIED 64).

Fried István szerint Hoblik – Széchenyi István reformtörekvéseinek lelkes híveként – nem tett egyebet, minthogy a művelt megyei tisztviselő szemszögéből leírta mindazt, amit hivatalnoki munkája során látott, összegyűjtött, följegyzett, megállapított. Fölfigyelt a horvát és a magyar nép közös hagyományaira, a törökellenes harcok hagyományörző jelentőségére.

ESZÉK POMPÁZATOS RAGYOGÁSA

Hoblik Márton első történeti munkáját 1822-ben a *Tudományos Gyűjteményben* – szerény H. jelzettel – *Eszék' Viszontagságairól* címmel jelentette meg. A *Tudományos Gyűjtemény* 1817 és 1841 között havonta megjelenő magyar nyelvű tudományos folyóirat volt. Kiadója a nyomdász Trattner János Tamás olyan jeles írókat gyűjtött a lapja köré, mint Kultsár István, Vitkovics Mihály és Szemere Pál. A folyóirat első számához írt beköszönő sorokban így fogalmazott a szerkesztő:

„Mi földünknek is jutottak ama derék, köz jó és tudományok eránt buzgó Férfiakból, kik az ő századoknak szerencsésjén dolgoztanak, az emberiség' diszét magokban kitüntették, Hazájoknak híven szolgáltának 's ő erántok kéntelenítettünk nemzeti haladás nélkül maradni: a' tisztelet' templomába nem magasztalhatván őket. A' mi Culturánk is a' polgári és tudománybéli tökéletesülésben folyvást előbb lép, 's műveit, szerzeményit nem szemléltethetjük: nem lévén azokat hová állítanunk 's kitennünk. Egymást érik az új találmányok, és lelemények; a' tudományok óriási lépéssel közelítenek tökéleteségükhöz: mind ezeket csak a' Magyar nem tudható közérthetőleg mind eddig! [...] Ihol a' kí-

vánt alkalmatosság minden józan gondolat, hasznos találmány, bölcs intézet, jeles munka, szép tett' közöltetésére, ihol a' nyílt pálya a' dicső vetélkedésre, ihol a' föltűnt ég a' Hazánk' színe előtt fénylésre, ihol a' kész piac érdem, 's halhatatlanság szerzésre! Ne áttalja senki azt, a' mivel időkorának tartozik, híven lefizetni" (FEJÉR III–XII).

A maga korában tudósi körökben igen népszerű *Tudományos Gyűjtemény* szerzői is felfedezték maguknak az újjászülető Délvidéket, ez azonban még többnyire a latin nyelvű tudományos irodalom kora volt. Horváth Mihály 1840-ben kiadott, s a déli vármegyék gazdaságtörténetét is kellő alapossgal részletező *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt* című monográfiájáig jószerevével csak deák nyelven megjelentetett művekben szerepelt vidékünk – olykor csak egy-egy részletének – statisztikai, földrajzi és közigazgatási leírása.

A magyar reformkor teremtő szellemeként jelentkezett Hoblik Márton a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain. Pályatársa, Csaplovics János, aki a maga korában a tudományos szakfolyóiratokban – így a *Tudományos Gyűjteményben* is – publikált jogi, földrajzi, statisztikai és gazdasági cikkei révén vált ismertté, s aki 1809-től három évig Pakrácon, Szlavóniában, az ottani görögkeleti püspökség „ügyvéde és titoknoka”-ként is tevékenykedett, *Topographisch-statistisches Archiv des Königreich Ungarn* (1821) című gyűjteményes művének megjelentetésével – mellyel Fényes Elek nemzedékének szolgált követésre érdemes példát – kora máig nélkülözhetetlen statisztikai forrásmunkáját alkotta meg. De Csaplovics János nevéhez fűződik több olyan úttörő jelentőségű, immár magyar nyelven írt tanulmánynak (értekezéseknek) a megjelentetése is, mint a *Magyarországi szab. kir. városok és nagyobb helységek népességeiről* (1821), és az *Ethnographiai értekezés Magyarországról* (1822) című munkái.

Hoblik Márton *Eszék viszontagságai* című, úttörő tanulmányában a fölvilágosodás lelkes híveként a történelmi múlt értékei számbavételének, a nemzeti cselekvés lehetőségei fölmérésének szándékával tekintett körül a 19. század elejének magyar valóságában, hogy közben fölmérje hazája kulturális örökségét és geopolitikai jelentőségét. Figyelme a történelmi írott forrásoktól az adott vidék topográfiai adottságainak fölmérésén át egészen a népelet sajátosságainak leírásáig terjedt. A tudományos fölmérés igényének szándékával járta be kora Szlavónországnak legrejtettebb zugait: Eszéktől Verőce vármegye falvain át egészen Újlakig, nem feledkezve meg a Tarcál-hegység ortodox kolostorai titkainak félhomályos világába történő betekintésről sem. Írásaiból sugárzik a rácsodálkozás és a fölfedezés boldog derűje. Így történt ez Eszék város pompás világának föltárásakor is.

Hajdan, midőn mind a két Pannónia római tartomány volt, azon vidéken, melyen most Eszék várát a hozzá tartozandó, falain kívüli várossal találjuk, „egy híres Gyarmat épült, melly Músiának, Mursiának, vagy Mursának neveztetett”. Eszék városáról elsőként 1722-ben Kalanczi Péter szerzetes *Dissert. de Col. mill. ad Essek* című, a közelben talált „Római mértföldi Oszlopról” írt tudósi értekezésében. Kései olvasója, Hoblik Márton szerint a szerzetes hitelesen megmutatja, hogy „a régi Mursia a mostani Eszék’ mezején, a Drávának déli partján azon tájon állott, mellyen az ország útja az alsó városi Szuvatovo nevezetű csárdánál Szarvas falu felé térül, s melly közönségesen Nemedini Dűlőnek neveztetik. A most említett Szuvatovo nevű csárdánál van azon Drávai átmenetelre legalkalmasb hely, honnan a Római ország út Mursellán s Anzánán vagy a mai nevezet szerént Bács falut Baranyaváron keresztül Aquincumba, az az Ó Budára vezetett” (H[OBLIK] 1822: 3).

A történetíró Byzantziusz István Hadriánusz császárt tekintette Mursia – és vele együtt Eszék város – építőjének, elárulják ezt a régészeti leletek, a feltárt falmaradványok, római pénzek és lámpák, szobrok, kőkoporsók, hamvedrek, „s több eféle régi időknek maradványai”. Byzantziusz István szerint Mursia volt Alsó-Pannónia nevesebb gyarmatainak egyike, a „Római mértföldi oszlopok” tanúsága szerint Aquincumból egyenesen Mursiára, és innen Taurunumba (Zemlin) vezetett az út, s a római császárok leginkább Sziszeket (Siscium) Syrmiumot (Mitrovitz) és Mursiát „szokták jelenlétükkel megtisztelni”. „Ezen Hadriánusz Császár által Római Gyarmattá emeltetett erős város, a Római Császárok védelmök alatt sok ideig virágzott” (i. m. 5).

Hoblik Márton részletesen összefoglalta a város és környéke római kori történetét, különös hangsúlyt helyezve Eszék és a Dráván történő átkelési lehetőség katonai jelentőségére. II. Constantius császár K. u. a 350. esztendőben „felső Pannónia szélein külömbféle szerencsével hadakozván, végre a Dráva partjára Mursa alá vette magát s elintéző csatával Magnentziusznak, ki az előtt Mursa várát ostromolta, táborát megtámadván véle olly véres ütközetre csapott, hogy másnap a holtak’ testeik mintegy halmokat formálni, s a Dráva vérrel folyini látszatott”. A történetíró Hoblik Márton így töprengett a korabeli leírások fölött: „Bevette e’ Magnentziusz az ütközet előtt Mursa várát, vagy sem? s mint töltötte rajta dühében bosszúját? annak nyomára eddig a Híztóriában nem akadtam, az írók csak azt jegyzik fel, hogy a Mursai csata azon legveszedelmesebbek közül, melly valaha a Római népet vesztegette, s továbbá, hogy Magnentziusz ekkori dühében nem csak Syrmiumot földig lerontotta, hanem az egész Száva melléki Tartományt feldúlta. Így tehát, ha Mursa Magnentziusz’ dühéről megmenekedett is, mivel Syrmiumról, mint még erős várról, és ennek gyakrabbi ostromlásáról a későbbi időkben több emlékezetek találtatnak, Mursáról sehol többé.” 1438-ban Albert császár és

magyar király alatt „Nándor-Fejér-Vár ostromlatnék, a' Császár a' Törökök' erejöknek hátráltatására több várakat a' Tisza, 's Duna között épített légyen, elpusztított” (i. m. 6).

Timon Sámuel 1702-ben megjelent *Celebriorum Hungariae urbium et oppidorum topographia* (Magyarország nevezetes városainak és mezővárosainak helyrajza) című könyvében Eszékről ugyan nem tesz említést, „hihetőképén tehát, hogy ha Eszék mint falu már akkor Marsa' omladékain fennállott is, még mint vár 1091. eszt. ismeretlen volt” (i. m. 7). Hazai történelmünkben II. Lajos király alatt a gyászos 1526. évben Eszékről mint erősségről találunk jegyzést. Schmidt Miklós szerint „midőn II. Lajos Magyar Király Tolnán Segéd Seregekre várakoznék, Solimán Török Császár, senki neki ellent nem állván, Újlakot megvette, 's a' Dráván szintolly könnyen, mint a' Száván általköltözött” (i. m. 8). Hoblik Márton történeti forrásokra hivatkozva pontosította a leírást: „az említett Író az Újlak nevezetben hibázott, 's helyesebben Eszékét mondhatta” (uo.) volna.

„...a' Szolimán által hátráltatás nélkül megvett vár alatt, mellynél az általjövétel ama' siralmas Mohátsi mezőkre vezet, valósággal Eszékét kell értenünk. Ezen 1526. év valamint egész Magyar országot mély gyászba döntötte, úgy Eszék várat is a' Török' igája alá veté, melly nyomos állapotban egész 1687. esztendőig egy bárdolatlan Bassának hatalmaskodó igája alatt nyögött” (i. m. 9).

Szlavónia, a Dráva mente és Eszék várának lakói végigszenvedték a török megszállás másfél évszázadát, mígnem 1697. esztendőben „Eugenisz Szabaudiai Fejedeleme' vezérlése alatt a' Császári Seregek a' Törököt Zentánál végképen' megvervén, 1699-ben a' Karloviczi 's a' későbbi Török háború után pedig, melly még jobb szerencsével folyt 1718-ban a' Passzaroviczi béke” (i. m. 15–16) új korszakot nyitott a vidék lakosai számára is. Hoblik Márton *Eszék viszontagságai* című munkájában részletesen bemutatta a török hadak, az osztrák seregek és a magyar katonák szakadatlan háborúinak történetét. Bölcs történelmi értekezését így fejezte be:

„Minekutánna a Slavónia 1687-dik esztendőben a' Török' igája alól felszabadúlt, az alsó Slavóniai Örseregek, (végvidék, Confinium, Regimina Confiniaria) Caprara Generáltól állittattak fel, [...] 's Eszéken volt Széke a' Slavóniai General Commandónak, melly az utóbbi időkben Pétervárra vitetett által, 's vissza helyezését több fontos előterjesztések maiglan sem szerezhették meg. [...] 's már a' legújabb Eszéknek csillaga e' korban fényleni kezdett. A' mostani Eszék vára a' Karloviczi béke után nyere új létet...” (uo.)

„A’ Fő Méltóságú Királyi Magyar Kamara’ földes Úri Hatalmának Eszéken véget vetett az 1809-dik esztendő, midőn a Bécsben Mártius 24-dikén Nro 32,920. költ. Cs. K. kegyelmes Diploma’ erejével Eszék a’ földes úri Igazaktól feloldoztatván, Szabad Királyi Várossá neveztetett, ’s September’ 7-dikén 1809-ben... Fő Méltóságú Gróf Majláth József a’ Királyi Magyar Kamara’ Elölülője ’s Verőcze Vármegye Fő Ispánja által szabadságaiba beiktattott. [...] Él mindazáltal Eszék minden Szabad Királyi Városi Igazakkal a’ fenemlített Diploma erejével, [...] ’s béiktatását az elsőbb Ország-gyűlésén sikeresen reméli” (i. m. 20–21).

Ennyit tartott fontosnak Eszék város történetéről, múltjának mozgalmas eseményeiről elmondani Hoblik Márton, bár jól tudta, hogy körültekintése akkor lenne teljes, ha „Eszéknek Topographiáját [is] közre bocsátaná”, ám ez a tárgy több ívet foglalna magába. Ezzel – és Verőce vármegyének bővebb leírásával – azonban egy újabb tanulmányában szeretne részletesen foglalkozni. Elköszönésképpen a szerző fontosnak vélte megjegyezni: „A’ mostani Eszéki fa-oszlopokon álló híd, [...] melly Eszéktől a’ Dráván által a’ Beljei töltésre vezet, ’s Magyar országot Slavoniával egybe kapcsolja ’s Eszéknek melly fekvésére nézve is a’ kereskedésre legalkalmasabb, nem kevés dísz ad...” (i. m. 19).

VERŐCE VÁRMEGYE KINCSEINEK SZÁMBAVÉTELE

Hoblik Márton Verőce vármegyének bővebb leírásával, topográfiai jellegének összefoglalásával egy évtizeddel később jelentkezett, 1833-ban ugyancsak a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain jelent meg *Verőcze Vármegye Ismérete* című tanulmánya. Keletkezésének idejét egyik mondatába így fedi fel a szerző: „Az idén (1831) a’ nyári sokszori esők segedelmével olly bő termése volt, hogy a’ legválogatottabbaknak párját... meglehetett vásárolni” (HOBLIK 1832: 35).

A szerző írása beköszönő soraiban megjegyzi: Verőce vármegye a hajdani folyóközi Pannóniának, utóbb pedig helytelenül elnevezett alsó Szlavóniának a része, igazából egyike az eredeti magyar vármegyéknek. Szlavóniának majd minden században más értelmet adtak történetiróink.

„Ranzanus minden a’ Dráva ’s Száva folyók közt lévő földet Szlavóniának nevez, Galeotus Martius határait egész Olasz Országig széléig viszi, mások Szlavónia alatt Bozna vagy Ráma Országot ’s Narentát, [...] egyebek ismét Dalmát Horvát Országot érteni: kik igazabban értekeznek a’ mai Horvát Országot Szlavóniának hiszik, melynek fő városa Zágráb” (i. m. 3–4).

Hoblik Márton úgy vélte, a mai Szlavónia „hibás nevezete” akkor kezdődött, amikor országunknak ez a része is felszabadult a török iga alól, és közgazgatásilag újra meg kellett volna határozni a helyét és a területét. Szlavóniának legelső elfoglalásakor ugyanis Béla király névtelen jegyzője szerint Árpád fejedelem hadi vezérei „győzedelmes fegyvereiket a Száva s Kulpa mentében Valkón s Posegán keresztül Spalató városáig villogtatták. Botond Szlavóniai vezér utóbb Verőcze mellett tétetett sírba. Zalán Fejedelem az Ország határait délről a Szávaig, nyugatról Spalatóig terjesztette ki. Sz. István Királyi Apostoli hivatala következtében az Országot Megyékre s Püspökségekre osztotta fel, ezek között a Pécsi Püspökség határai a Szávaig terjedtek...” (i. m. 4–5).

„1073 körül a Rácok és a Bolgárok álthatván a Száva vizén a Szerémi mezőséget. Merészségüket dúlni kezdték, kiknek merészségeket megzabolázni kívánván Salamon Király Géza, Gyéza és László Vezérekkel Nándorfejérvárát megszállotta s ostrommal elfoglalta. Így az Ország határai Dráván túl a Szávaig terjedvén, természetesen következik, hogy a Dráva mentében legközelebb fekvő Verőcze és Valkó Vármegyék, valamint az alább határos Szerémség is az Ország első elfoglalásától fogva Sz. Istvánig, ettől Andrásig, Salamonig mindég az Anya Ország részei voltak Szent László elfoglalása előtt is” (i. m. 5).¹ Roger(ius) mester, nagyváradi kanonok Magyarország 72 vármegyéjét név szerint sorolva, „azokat Szerém, Posega s Valkón kezdi, így megy felebb Baranyára s a t” (i. m. 6).

Verőce vármegye nevét Verőce mezővárostól kapta, ahol gyakran tartott a vármegye gyűléseket. A mezőváros királyi birtok volt ugyan, de a közelében lévő vár a Bánffy család tulajdona volt. A szerencsétlen mohácsi ütközet után Verőce is török megszállás alá került, a régi, már omladozó várát 1545-ben Ulemán török vezér elfoglalta, s csak 1684-ben vétetett vissza „Leszle Cs. Kir. Fő Hadivezér vitézsége által” (i. m. 9). Verőce vármegye „Hitelességére szolgáló Pecsétét, melly nyilt Koronával tetéztet jobbról oroslány, balról sasól tartatott, széltében a Drávát és Szávát jelentő ezüst vonatok által három mezőkre osztatott gömbölyeg vörös paizs, mellynek felső vörös mezejét hat szegű arany csillag, középső zöld mezejét jobbról balra futó nyest, alsó vörös mezejét pedig a Patachich Gróf Familia nemzeti Czimeréből vett balra hanyatló ezüst Horgány diszítik e körül irással: »Sigillum Comitatus de Verőcze 1746«” (i. m. 10).

1 „A Szlavóniai Vármegyékről pedig azt jegyzi meg Kerceselicsa, hogy a Horvátok saját Országok emlékéért fentartani kívánván, soha követeket a Magyar országi gyűlésekre nem küldöttek, ámbár néha Naggyaik önkényt a Fő-Rendek táblájánál megjelentek, de ezek sem az Ország nevében” (i. m. 7).

Verőce vármegye a mostani – Hoblik Márton korabeli – szlávóniai vármegyék legnagyobbika, határa északról a Dráva mentében Somogy, Baranya, keletről a Duna folyásán és a szélein túl fekvő Bácska mellett található: „alább Szerém Vármegyék: Délről a’ Bródi Végvidék, nyugatról a’ Hegyek hanyatlásán elterjedt Poséga Vármegye, felebb a’ Varasd Sz. Györgyi Végvidék. Hoszsza a’ Vukovárt határjával érintő Borovo falutól keletről Északnyugatra Gradáczig, melly a’ Sz. Györgyi Pitomacsa faluval határos 2 1½ mértföld” (i. m. 15). Verőce vármegyében – közigazgatási felosztás tekintetében – négy járás található: az Eszéki, a középponti járás, mellette a Valpói, a Deakovári (mely püspöki székhely is) és a Verőcei járás.

Természeti adottságaira nézve Verőce vármegye nagyobb részét magas, sűrű erdők borítják, északnyugati része kissé homokos, keleti és déli része viszont felettebb termékeny, ahol bőségesen megteremnek a gabonafélék. A Dráva gyakori áradásai ezernyi kárt okoznak az alacsony fekvésű vidéknek. Ezen áradások ellen a „Fő Méltóságú Kir. Helytartó Tanács” rendelete nyomán 1817-ben és 1818-ban „egy 8442° hosszú 7° méter széles és 10’ magas” töltést épített a megye adózó népe (i. m. 18). Verőce vármegye népének életét döntő mértékben befolyásolja az „Európai Folyók Királya, a Duna”, és a közösség mindennapjait erősen meghatározó Dráva. Mindkét folyó az egész megyében alkalmas a hajózásra, „gabonával, kádár, tűzi, épületi fával, egyéb természetnyekkel terhes, úgy szinte sóval rakott Hajókat hord, ’s a rajtok épített malmokból Birtokosaiknak eledelt, hasznot gyűjt” (i. m. 19). Ezekon kívül említést érdemlő folyói még a Vuka, mely nevét a jeles mezővárosról, Vukovarról (másutt Vukavár, Ukavár, Vakovaria) kapta, ahol is ez a folyó a Dunába szakad. A Karassicza „*Scaraliza* név alatt jó élő a’ História-ban”. Állóvízei, tavai és mocsarai közül nevezetesebbek a Palacsa változó vízterülete, a Vuka folyó gyakori kiáradásaiból keletkező mocsaras vidéke, amely alkalmanként sok száz holdnyi térséget borít el, „és ha a’ nádat, halászatot kiveszszük haszonvehetetlenné tészen. Sikátor posványosság, kákás, sásas iszapos gyombákkal tele zátony, mellyek a’ rajta csolnakokon tett járásokat felette nehezitik; teremnek mindazáltal benne jó izű, a’ Dunaiakat felül haladó, fejez porczogós húsú csukák, egyéb másféle halak csikok, tekenős békák, repülő vadak seregesen” (i. m. 22). Hegyek csak a vármegye nyugati részén találhatók, keleti oldaluk szőlősdombokkal vannak körülfogalva, melyek jó illatú és jó italú erős borokat teremnek.

Ezen szelíd megyének már fekvése is sokat elárul a klímájáról, „melly a’ legkellemetesebb idő változásokkal bujálkodván, sem a’ tél zordonsága, sem a’ nyár mérték felett való hősége ellen nem panaszkodhatik, ’s a’ természetnyek minden nemeire, mellyeket éghajlatunk hozhat, legalkalmatosabb. Télen a’ nyugotti hegyek az erős szelek csipősségét, nyáron a’ tik-

kasztó melegséget, a' síkságon még igen is felesleg fekvő erdők mérséklék, a' síkságot gyakran felváltó dombos vidékek, a' bércek alatt hosszában elnyúló szőlőhegyek, a' szántóföldeket környékező bájos ligetek, 's az ezeken keresztül csörgedező számos csermelyek, a' zamatos rétek vegyes virányi olly bájos vegyületben ötlenek az utazó szeméibe, hogy majd minden lépésin újabb meg újabb jelenetekkel lepettetik meg" (i. m. 25–26). Szorgos és iparkodó népe számára ez teszi igazán vonzóvá a természet mindenféle jövedelmeivel gazdagon bővelkedő Verőce vármegyét.

A mezőn legelésző gulyák elegendő tejjel, vajjal, túróval látják el a megye lakosságát. Az apró termetű lovak tehervonásra nem alkalmasak, de annál inkább a mezei munkára. Ezért van az, hogy a köznép csak saját szükségletére szeret lovakat nevelni. A juhtenyésztés viszont kedvelt ága a megyei gazdák-nak, a főnyes legelők kiváló gyapjúval ellátott juhokat adnak, melynek piaci értéke igen jelentős. Sokkal nagyobb figyelmet érdemel a sertésenyésztés.

„Az erdőknek térsége, a' néha felette nagy bőségben termő makk, a' jó tömött szemű mindenütt gazdagon termő tengeri, a' sertés tartást nem csak elősegéllik, hanem mintegy szükségessé teszik. Ezen ága a' gazdaságnak egy az első közül az adózó népnél, alig van az egész Megyében egy legszegényebb gazda is, kinek szükségei kipótolása, adófizetési könnyebbitése, végre tulajdon élélme kielégítésére egynehány darab sertései ne volnának, mind az Urodalmak, mind a' kebelbeli, mind a külföldi kereskedők, sőt néha a' jobbágyság is tulajdon, 's haszonbérbe vett erdőkön ezerenként szokták disznóikat hizlalni, mellyeket osztán a' már erre rendelt vásárokon jó pénzen eladogatnak. A' kereskedésnek is legelső ága a' Megyében a' sertés, nem csak a' Bécsből és Sopronyból ide szállongó kereskedők által Szerviaából kihajtani szokott, hanem az itt hizlaltak 's tenyésztettek is szaporítják számát az innen Kani-zsán keresztül Sopronyig, onnan tovább Bécsig falka számra hajtatni szokott ezernyi disznóknak, mellyeknek elfogadására a' már szokott helyeken készített ólak (obor) 's az ezek mellett felállított kukoricza górék, félszerek és vendégfogadók a' kereskedést igen könnyebbitik 's hathatósan előmozdítják" (i. m. 29–30).

Verőce vármegye mezőgazdaságilag megművelt földjein bőségesen terem a búza, „melly ha a' Bánáti és Bácskaival épen fel nem ér is, de még is mind kenyérnek mind tiszta lisztnek 's egyéb süteményeknek alkalmas; legjobb terem Dálya 's Deakovár magaslati síkságain, de terem még a' Verőczei homokoson sőt az erdőkkel körül vett hegyes helyeken is" (i. m. 34). Ám még a búzánál is gazdagabban terem „a' tengeri, vagy is kukoricza legbővebben vet-

tetik, nem csak kenyérnek lisztét keverve, néha tisztán is pogácsának, malénak, 's egyéb a' köznépnel szokásban levő eledeleknek szolgál" (uo.), hanem a disznók és a baromfiak hizlalásának is ez az alapja, de a kereskedésben is nagy hasznot jövedelmez a gazdának. „...sok esztendőben, midőn az őszi vetések hibáznak ezeknek a' kukoricza pótolja ki helyöket, úgy szólván egy eledele a' szegényebb népnek" (uo.). Kukoricából egy szlavóniai hold jó esztendőben ötven, sőt még több pozsonyi mérőt is megterem. A kukoricaföldeken a sorok között pedig lencse, borsó, bab, kolompér, csicsóka is keverve vettetnek, ezekben a hetivásárok sohasem szűkölködnek.

Az eszéki hetipiacokat és a -vásárokat válogatott szépségű zöldségek temérdek bőséggel lepik el, keresett termék a virágos kék káposzta, a saláta minden fajzata, a különös vastagságú spárga – amely a réteken vadon is megterem –, valamint a sárga- és a görögdinnyék. A válogatott szépségű, temérdek nagyságú édes és húsos paprikát szekérszámra kínálják. De megtalálható itt a kerti virágok mindenféle változata is. „...a' vörös hagymát mind az által kevesebbé szokta természetni a' köznép, sőt Eszékre jó a' Bácsi Kupuszinaiaktól vásárolni, kik azt ide hajókon hordják, a' foghagymát nagyobb divattal termeszt, és ezen bűzös eddel *Szlavóniai Vaniliának* neveztetik" (i. m. 35).

Hoblik Márton a gyümölcs kínálatának pazar leírását adja:

„A' kertészkedésnek minden ágú divata szinte a' vetélkedésig terjed Eszék Városában, hol az őszi baraczkoknak különös nagyságú több mint ötvenszerű ivadékai, a' válogatott kerti szőlők zamatos és Korinthiai fajai, kellemes kajsi baraczkok, legszebb nyári téli körtvélyek, Spanyol meggyek 's egyéb gyümölcsök természeti gyönyörrel töltik el a' mohó szemlélőket. A' vásárokon almák – ezeknek Királya a' zamatos *Szercsika*, és a' Stájerivel vetélkedő illatos *Massánszker*, az első leginkább a' Nassiczi, Verőcei dombokon, az utolsó a' híres Szlatinai előbb parlag most a' legkellemesebb gyümölcsössé változtatott halmon, bőven teremnek..." (i. m. 36).

A gyümölcsök és a termények Eszékről a Dráván és a Dunán egész Zimonyig eljutnak hajókon.

A közbeszéd szerint Szlavóniában, így Verőce vármegyében is kétféle mannat ismernek: az egyik a makk, mely – ha az időjárás viszontagságai el nem sorvasztják – a legkisebb fáradozás és munka nélkül ezreket jövedelmez.

„Midőn a' makknak divatja van, megtudják azt a' legmesszebb vidéki kereskedők is, kik falka számra hajtják makkoltatás végett sertéseiket Verőce reneteg erdejibe, mellyeket osztán Bécsnek indítván jó nye-

reséggel eladogatnak. A' Bécsi, Sopronyi kereskedőknek itt Társaik, Vigyázójik vannak, kik minden szerencsés alkalmat nagy ügyességgel hasznokra szoktak hajtani, midőn már jóval előbb minden szerte az Uraságok erdejiket kiszemlélték. Második a' szilva a' köznép mannája, melyből az Ország szerte elhíresült *nektár* pörköltetik. [...] A' jobb gazdák nagyobb mennyiségben égetvén *Szlivoviczat* azt akó számrá adják el az utána incselkedő zsidóknak, kik az Ország minden részeiből öszve tódulván az egyszer égettből erősebb szeszt égetvén azt Bécs, sőt Tergestum felé is indítják, a' Szerémi ó *Szlivovicza*, melyhez az idevaló is járúl, minden egyéb szeszes italokat felül mül, 's világ szerte elég ismértes" (i. m. 38–39).

Verőce vármegye magasabb, hegyvidéki területei bővelkednek kiváló szőlőkertekkel, melyekben nemcsak jó asztali fehér- és vörösborok teremnek, de még aszúborok készítésére is alkalmasak. Vele szemben a Dráva menti vidék, melynek szőlőhegye nincsen, közönséges magyar borokkal él, melyeket elsősorban Baranya vármegye kiváló bőséggel szolgáltat.

Verőce vármegyének bányakincsei nincsenek, hacsak nem tekintjük bányászati terméknek a terméskövet, amelyet helyenként az építészetben, és a kovakövet, melyet a jasenovaci gyárban üvegtészésre használnak. Terem viszont sokféle, kiváló agyagföld, melyet a fazekasok használnak nagy haszonnal.

BEPILLANTÁS A SZERÉMSÉGI „KALUGYER-ZÁRDÁK” TITKAIBA

Hoblik Márton 1835-ben ugyan szerémi táblabíróként, de határtalan történelmi érdeklődéssel járta be a pravoszláv egyház szlávónországi kolostorait és zárdáit. Meglátogatta Kövesdin (Kuveshdin), Shishatovac, Beshenovo, Jazak, Verdnik – „melyet közönségesen Ravaniczának neveznek” – Görgeteg, Krushedol, Nagyremete, Opovo, Rakovac, Beocsin – „hajdan Belcsin” – és Pribinaglava színpompás szerb egyházi intézményeit. Élményeit, tapasztalatait, utazásának tanulságait a *Társalkodó* 1838. szeptember 29-ei, október 6-ai és október 10-ei számában, három részletben megjelent *A' szerémi kalugyer-zárdák* című tanulmányában foglalta össze.

A *Társalkodó* című, négyoldalas hetilap 1832 és 1848 közötti több mint másfél évtizedig a Kisfaludy Társaság tagja és a nyelvújítási mozgalom jelentős alakja, Helmeczy Mihály szerkesztésében jelent meg. Első számának első oldalán így határozta meg önmagát: a *Társalkodó* megszólalást biztosít „általányosan 's különösen minden Tudomány- Művészet- 's Mesterségben 's ezekkel közel és távol viszonyu vagy rokonnemüekben. Encyclopediai folyóírásképen

szerkeszti ' kiadja Helmezy Mihály; Pesten, nyomatja Petróczai Trattner J. M. és Károlyi István cs. kir. privil. Könyvnyomtató intézete." Helmezy *Eszméltetés* című, rövid beköszöntőjében – visszafogottságára és magabiztosságára jellemző módon – így fogalmazott:

„Szerkesztőknél régi bevett szokás időszak-írásaik' megindulásakor az első lapokat hosszas előszavakkal ékesíteni ' bennük annyit igérni az olvasónak, mennyit gyakorra magok sem reménylenek teljesíthetni. Szabad legyen a' jelen lapoknak e' szokástól – habár régi is – eltérni ' magokról semmit sem mondani, hanem azonnal magához a' dologhoz nyúlván az olvasókra bízni, hogy kiki ön fejével ' meggyőződése szerint szóljon ' ítéljen felőlök. Legyenek bár az ítéletek kedvezők vagy nem, bennünket zavarba nem hozandanak, sőt amazok nagyobbakra buzdí-tani, emezek, a' mennyire alaposak leendenek, igazítani fognak. Elkedvetleníteni egyedül a' hallgatás lesz képes, mert időszak-írásra nézve nincs gyanúsabb jel, mint a' publicum' hallgatása” ([HELMECZY]).

A Társalkodóra – a magyar reformkor lelkes és reményteli korszakának jeles hírlapjára – a vele egy időben megjelenő lapokhoz, köztük a *Tudományos Gyűjtemény*hez hasonlóan a magyar nemzet fölvirágzásának határtalan reménye és derűje volt a jellemző. Kiderül ez Böjtös Imre „Temesvárott József-külvárosban october 13kán 1838” aláírással annotált, és 1838. október 24-én megjelent *Ns Temes vmegyében a' nemzeti nyelv terjedése* című írásának bevezetőjéből is, ahol a német, a román és a szerb nemzetiségek által lakott vidék magyarsága boldog jövőjébe vetett hitének így adott hangot:

„Milly óriási lépésekkel halad e' nemes megyében a' nemzetiség, csak abbul is kitűnik, hogy ennek néhány év-előtti, körülbelül 5000 magyarjku népessége, 7 év' lefolyta alatt mintegy 15,000re szaporodván közörömünkre jelenleg is folyvást nő, ' ámbár még egy év előtt csak a' temesvári székestemplomban lehele ritkaságból évenként két magyar egyházi beszédet hallani, már e' f. évben m. Lonovics József Csanádi megyés-püspök úr' kormányzása, ' atyai pásztorkodása alatt, azonkívül Gattáján, Sz. Györgyön minden ünnep- ' vasárnap; Bakováron minden harmadik vasárnap, Temesvárott József külvárosban minden hónap' első vasárnapján és sátoros ünnepen magyar egyházi beszédek ' keresztyén tanítások tartatván, nemzeti énekkel dicsértetik Isten” (BÖJTÖS).

A püspök úr kormányzása alatt „a’ növendékek magyar írásra, olvasásra és számvetésre, nagy sikerrel taníttatván, nem is foglalandja-el ezekben a’ tanítói-széket más, mint kinek a’ magyar nyelv tulajdona. Azért is öröm ’s hála-érzet fog-el minden nemes hazafi kebelt; és nem tudjuk nemzetiségünk’ anyatermészet által kijelölt fényében ragyogtató nemtőjének visszahelyeztetéséért, nyelvünk’ ’s hazánk’ javára tett koronázási (’s minden buzgó hazafi által jeles nyomdokit követendő) példás ajánlatért másképp hálaérzetünket kinyilatkoztatni, mint a temesvári józsef-külvárosi templomban, minden illy magyar isteni szolgálat’ alkalmakor, ötödik Ferdinand felséges urunk ’s királyunk’ hosszas, üdvterjesztő életeért hazánk’ gyámistenéhez nemzeti harsogó énekkel, és szivreható imádsággal buzgón fohászzkodni” (uo.). A szerző felsorolta: a nemzetépítő munkában különösen kitünteti magát Libovszky Antal helybeli segédlelkész úr, de különös hálát érdemel még Temesvár nemzeti oskolájának tanítója, Brunner József úr, miképpen velük együtt sokan mások is.

Hoblik Márton *A’ szerémi kalugyer-zárdák* című írása beköszönő sorai-
ban tudósi szándékát így fogalmazta meg:

„Midőn a’ szerviai rácz nemzet a’ török jármot nem tűrhethvén, megpihenés végett sok sanyarú üldöztetésitől lassankint a’ magyar korona’ szárnyai alá vándorolt, e’ korban, t. i. a’ XVd. vége felé, midőn Palacolog Ilona, Ild. Lázár’ hitvese’ kormánya alatt 1459ben II. Mohammed török császár ennek ’s Lázár’ testvéreinek, Györgynek ’s Istvánnak, kiket már azelőtt Amurát szemük’ világától megfoszta, országukat elfoglalá, ’s ezek, ivadékaikkal együtt, István’ földén Szerémben kerestek menedéket, a’ Bazil’ szabályit követő szerzetesek is ide huzódván, a’ hajdani Alma, (ma Frushka) hegység’ rengetegiben keresték ’s találták-föl elmékedési szent magányikat; századok’ viszontagságai e’ szerzetizárdákat hajdani zordonszép helyzeteikből kiforgaták, mert ha talán Beocsint, és Nagyremete’ két oldalát kiveszszük, a’ többi kolostor’ környéke bájos ligetre mutat inkább vagy nyílt térre, mint rendeltetési zordon rengetegre; a’ százados erdők’ tiszteletteljes alakjai gyümölcsös, szilvás és szőlőskertekké változtak, a’ zárdák’ oldalit apró szerény falvak körzik, mellyek az ellentétben-álló fenséges épületek’ díszes tekintetét tündér palotává alakítják” (HOBLIK 1838a).

A zárdákat vagy archimandriták (apátok, prépostok) vagy hegumenok (igumánok, gyárgyánok) igazgatják, akiket a karloviczi érsek nevez ki a tisztségükre. Minden zárda közt a legfőbbesébb Shishatovacz, amely „regényes bájló helyzetében szinte tündérvárként büszkélkedik díszes ormaival” (uo.).

Kövesdin egy szép, csöndes völgyben kígyózó csergeteg mellett található, a többiek bizony „sztyl nélkül álló” valódi zárdaépítmények. Környékének regeyes zordonsága tekintetében kitűnik Beocsin és Nagyremete, a többiek az erdők kiirtatása után elveszítették hajdani „remetei tekintetüket”. Hoblik Márton különös figyelmet szentelt a kolostorokban őrzött szent ereklyék felsorolásának, olykor azonban az egész vagy darab tetemek – szerb fejedelmek, királyok, egyházi méltóságok féltve őrzött testi maradványainak – látványába maga is beleborzadt. A zárdák többsége el volt látva pernyávorokkal, azaz „majorsági telken megtelepült jobbágyokkal”.

Shishatovacz gyönyörű tündérlak, „magas domb-tető alatti helyzeténél a’ völgynyíláson messzireható kellemes kilátással gyönyörködteti az abban kéjelgő szemet. A’ zárda’ kellemesen összhangozó sztilje, az udvar’ közepett vörös rézzel fődött kettős hasonló fedezettel villogó tornyokkal, ben meg drága’ s ékes, egyházi szolgálatra való diszruhákka’ s öltönyökkel ellátott sz. egyház a’ megye’ minden zárdája közt első helyet érdemel” (HOBLIK 1838b: 313).

Verdnik, melyet közönségesen Ravaniczának neveznek, „egészen nyílt s szabad dombon fekszik; nagyobb tornya cseréppel, kisebbik rézzel van fődve; a’ templom elég tágas, az oltár előtt roppant koporsó rejti egész nagyságában Greblanovics vagy is Bulkovics Lázár’, szerviai fejedelem’ holttetemét, selyem kelmékbe burkoltan, mellyekből csak két izmos keze látszik ki; ezen Lázár fejedelem 1389ben junius’ 15kén esett-el a’ rigó-mezei nagy csatában, melly előtt Kobilics Milos (a’ szerbek ezt Obelicsnak szeretik nevezni, mint ha a’ név a’ hősnek ártana) az ott táborozó Amurát török császár’ sátorába népkövetségi ürügy alatt becsúszván, ezt agyonszúrta, s így mind a’ két fél’ fejedelme elveszett. [...] Esik a’ régiség’ e’ diszes maradványa a’ zárda fölött éjszakra a’ Frushka hegység’ magasabb oldalán, honnan messze vidéken uralkodik, pedig nemcsak a’ szerémi és végvidéki, hanem a’ szerviai tágas vidékeken is” (i. m. 313–314).

Görgeteg 1471-ben alapított zárda, „mellyet százados erdők, szőlőkertek, szilvások, s a’ déli oldalon elterült pernjavori épületek körzenek, a’ kolostor-előtti dombos kertecskéből Belgrádra pusztá szemmel is elláthatni; e’ zárdának pernjavorságán kívül saját birtoka is van a’ mellette létező Neradin faluban s így Görgeteg a’ legdúsabb zárda egész Szerémségben” (i. m. 314).

A krushedoli zárdát és templomot Maxim, a görög n. e. vallásúak által szentnek tartott hajdani első krushedoli érsek, 1490 és 1496 között építtette, „ki is, mint havasalföldi érsek, rendeltetése’ helyére tett költözése után ismét Krushedolra tért vissza s itt szent hirben meg is halt 1516ban. A’ török’ kiűzetése után 1740ben IVd Arsenius ipeki patriarcha szerviai lakát Krushedolla cserélte föl, s így lett Krushedol valódi érsekség’ helye, melly később Karloviczra tétették által” (HOBLIK 1838c: 317).

Hogy a szerémi táblabíró, Hoblik Márton milyen alaposan ismerte a magyar múlt eseményeit, és az események emlékét őrző történeti forrásokat, utazása során lépten-nyomon kitűnik. Kövesdin (Kuveshdin) – a Kyrilovics Genád hajdani shishatovaczi archimandrita építette zárda – a Divosh helység közelében, a Szkricza-patak partján fekszik.

„E’ patakot tartja Fejér György (Codex Dipl. ad Diploma S. Stephani de 1009) a’ pécsi püspöki megye’ határit elintéző oklevélben előforduló kwaroknak Koller után (Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis), melly által a’ megye’ negyedik határa »Quartum ad Kwarok ubi incipit a’ Danubio, et descendit ad Zave« jelöltetik ki” (HOBLIK 1838b: 313).

Hoblik Márton azonban megjegyezte:

„Mi azonban mind a’ két jeles író’ véleményét tévedésnek tartjuk; mert sem a’ Koller által készített földabroszszal (térképpel), sem a’ munkában idézett írók’ s oklevelek’ tartalmával meg nem egyez (mit maga Koller is szerényen megvall). Mi kwaroknak (kőárok) inkább a’ Gergurevcze falu fölött a’ Frushka helységből eredeti Vranjik folyamat tartjuk, melly a’ leximiri patakkaal Mangyelosh alatt egyesülve s itt már Mangyeloshnak neveztetve, Latjarak végvidéki falunál a’ Szávába ömlik, mert ezen patak a’ fönn idézett adatoknak tökéletesen megfelel” (uo.).

Kiegészítésképpen hozzátette: a templom a „Neeman ivadéku Rashko”, vagyis a Szába hercegfiből vált szerzetes tiszteletére van szentelve, melynek ünnepén a zárdát számos buzgó zarándoknép látogatja.

Az 1800-ban épült „mostani” verdniki templom leírásakor Hoblik Márton megjegyezte:

„Bizonyos academiái tagtársunk e’ toronyrul ábrádozván azt írta, hogy e’ tornyot Ravaniczának hívják, s hogy valószínűleg Traján’ mulatókastélya volt. Az elseje tévedés, mert sem mivel, sem miveletlen a’ vár- és toronyromot soha Ravaniczának nem nevezte, hanem, mint főlebb említők, a’ buzgó köznép a’ szerviai Ravaniczáról idehozott Lázár despota’ tetemei emlékére a’ verdniki zárdát nevezé-el Ravaniczának, a’ tornyot szüntelen Verdniczka-Kula névvel illetvén” (HOBLIK 1838b: 314).

A még most is roppant nagyságban az évszázadok viharai ellen dacoló torony, s a mellette létező romok „az ősz hajdannak legtiszteletesb maradványai közé számíthatók”. Különös, hogy „e’ díszes régiség jobb-lábra állításáról földes-urai, az Odescalchi hgek, mint szerémi vezérek, eddigelé több figyelmet nem fordítottak” (uo.).

Nagyremete zárdatemplomát 1733. január 18-án Andrievics András – kinek arcképét a folyosón mutatják –, mint a végvidékek kormányzója kezdte el építeni. Tornya minden zárdatorony között a legmagasabb, a legpompásabb. Hoblik Márton a történeti források ismeretében tudni vélte: „Midőn a’ budai Gem. Blätter-ben az orvos tanárságra avatott Miskovics Nikolics Maxim’ értekezésében olvastuk, hogy a’ nagyremetei harang Corvinus Mátyás király’ ajándéka, Remetére érvén örvendénk a’ tisztes őszkor’ hagyományát szemlélni” (HOBLIK 1838c: 317). A valóság azonban az, hogy a három harangot Vizer Antal grätzi harangöntő készítette: a két nagyobbikat 1758-ban, a kisebbet 1797-ben. Hoblik Márton megjegyzi: „Igy ámitják a’ világot a’ hi-telességen mitsem töprenkedő írászok!” (Uo.)

Hoblik Márton a *Társalkodó* című lap 1838. szeptember–októberi számaiban közzétett *A’ szerémi kalugyer-zárdák* című, háromrészes tanulmánya után közel fél évszázaddal később, Zorkóczy Lajos országos hírű botanikus, az újvidéki polgári fiúiskola igazgatója az *Újvidék* hetilap 1885. augusztus 23-ai és augusztus 30-ai számában jelentette meg *Tárcza a Fruska-Górából* című kétrészes útirajzát, melyben ugyancsak szólt a pravoszláv kalugyerzárdák titokzatos világának elbűvölő látványáról. A szerző Dél-Magyarország egyik legcsodálatosabb vidékének tartotta azt a Szlavónia lankáiba messze benyúló néhány négyzetmérföldnyi kiterjedésű hegyvonulatot, azt az Istentől áldott, roppant termékeny földterületet, melyen nem kevesebb mint tizenhárom jelentős történelmi múlttal rendelkező, szerb kalugyerzárda állt, s amelyeket a természetjáró, a történelmi múlt iránt fogékony, és a kultúra emlékeit kereső érdeklődő egyaránt nagy élvezettel látogathatott. „A Drávának a Dunába való ömlésétől nem messze, szorgosan művelt síkságból a Fruska-Góra emelkedik: keskeny hegylánc, mely a hatalmas folyamat eddigi irányából kelet felé leszorítja, s mintegy 8 mérföld hosszában a Tisza beömlésénél éri végét. A sűrű erdőkkel borított magaslatok a Dunán túlra, a Bácskába – Magyarország gazdag éléskamrájába tekintenek át, dél felé pedig a szerémi síkságra, hol az Al-Duna vidékeinek nemes fájú gyümölcse, s ízletes, tüzes szőleje terem” – jelölte meg Zorkóczy azt a vidéket, ahová útítársként hívta az olvasóit (Z[ORKÓCZY] 1885a). A Fruška gora (másutt: Fruska-Góra, Frusca-Gora) azonban nemcsak elragadó természeti szépségei és csodálatos termékenysége miatt kedves a látogatói előtt, de annak „hegytövei” és „völgynyílásai” rejtekében található a pravoszláv kolostoroknak az a sokasága – gyöngyfüzére –,

amely a szerb nép Athoszát, szent hegyét képezi, s amely egységes vallási jellegében a szerb nép életének évszázados emlékeit őrzi.

„Nyugaton Dálya, a patriarcha roppant uralmához, keleten Karlóca, a szerb Sionhoz simulva sorakoznak e nagy tekintélyű, s roppant kincsekben bővelkedő kolostorok a Fruska-Góra mindkét oldalán egymáshoz, szépséget és bájat kölcsönözve az áldott termékenységgű szerémi vidéknek, mely századokon át Deliciae Romanorum neve alatt volt ismert” (Z[ORKÓCZY] 1885b).

Zorkóczy Lajos elmondta: a szerémségi kolostorok többségét a 14. és a 15. században a szerb despoták – „a szerb birodalom rombadőlte után a magyar királyoktól kijelölt fejedelmek” – alapították, a Karlóca közelében lévő Nagy-Remete azonban talán nem is szerb, hanem „byzanti eredetű, alapítását a hagyomány illyr metropolitának tulajdonítja ez ezredév elején” (uo.). Hoblik Márton és Zorkóczy Lajos írásaikban a történelmi Délvidék szerb lakosainak sajátos és titokzatos világába nyújtottak betekintést.

ÚJLAK ÉS AZ ÚJLAKYAK

1839 februárjában jelent meg a *Társalkodóban* Hoblik Márton *Illokról és az Ujlakyakról* szóló, kétrészes írása. Beköszönő soraiban így mutatta be a várost: Illok, a római korban Cuccium, később Újlak, Vylacum, amelyből a mai illír hangzású Illok származott:

„Ranzanus szerint Corvin Mátyás’ korában a’ derék Valco megyének fővárosa volt; Szerém-város’ feldulatása után pedig itt laktak a’ szerémi püskökök, innen az Ujlakyak’ zaklatási miatt Bánmonostorra költözendők. E’ vár az elhírvült Ujlaky család’ ősfészke; melly család, Lajos, Zsigmond, I. Ulászló alatt lón nevezetessé, Corvin Mátyás király’ korában pedig dicsőségének legfőbb fokára juta: voltak t. i. Ujlakyak zászlósak, bánok, vráni perjelek, országbirák, erdélyi vajdák, sőt Corvin Mátyás Miklóst 1470ben boszniai királylyá, fiát Lőrinczet pedig illoki herczeggé is teremté” (HOBLIK 1839a: 50–51).

Ezt követően a szerző oklevelekre hivatkozva kellő alaposággal részletezte a történetet. 1463-ban Corvinus Mátyás a Szávánál véres csatában legyőzte a Szerémet dúló Alibég basát, és 15 ezer szerémi polgárt szabadított meg a török rabigától. 1470-ben Szabács veszedelmének idején Ujlaky Miklóst Bosznia királyává, fiát Lőrinczet pedig újlaki béggé nevezte ki. „Ezen

Ujlaky Lőrincz bátorsága 's deli vitézsege miatt Corvin Mátyás király igen kedvelé' – szögezte le Hoblik Márton (HOBLIK 1839a: 51). II. Ulászló országlása kezdetén a Kinizsy Pál vérengző bánásmódja miatt igen fölingerlett oszmánok ellen János szerbiai despotával szövetkezett, majd a déli tartományok védelmét Ujlaky Lőrinczre bízta. A szerbiai despota Ulászlótól elpártolva, a Szerembe rohanó törököket titkon támogatta, amiért is az oszmánok „a' Száván átrohanván Szerémet egész Vukovárig dúlták, kiket nem Ujlaky, hanem a' Corvinus János által küldetett Kanizsay György vert vissza...” (uo.).

Ujlaky Lőrincz azonban Ulászlótól hamar elhidegült, mi több: ellene fordult, sem a koronázására, sem Kassára a királyi zászlóhoz, sem Székesfehérvárra, a királyi palotába, sem a királynak János öccsével Lőcsén tartott összejövetelére minden királyi parancs dacára sem ment el, sőt 1494-ben a királyi adószedőket agyonverette.

„Eltökélé tehát Ulászló jogos haragjában a' gögöst megtörni, megsemmíteni: először is Lőrincz' párthíveit Kishorváthi Jánost 's a' vránai perjelt Beriszló Bertalant ítélőszéke elibe idézteté; de egyike sem jelent-meg. Ujlaky engesztelődésről kezde gondolkodni, de sem anyja' az özvegy boszniai királyné' kérelme, sem a' török ellen állított 300 fegyveres, Ulászló' haragját nem csillapithaták; Ulászló még Bakács Tamás érsek' javalata ellenére is fegyverre kelt, parancsot ada Drágfy Bertalannak, Gereb Péternek, Bánfy Miklósnak, Both Andrásnak és Brankovics Vuk despotának Ujlaky' minden várának elfoglalására. Ujlaky sejtven a' veszélyt Futakon várá az ellent, mellyet leginkább megerősíte; de jó karba helyezé Ujlakot, Mitroviczot, Rohaczát 's Kaposvárt is” (uo.).

Drágfy Bertalan megostromolta Újlakot, s mire a külvárost bevette, már Ulászló is a táborba érkezett. Zápolya – Ujlaky Lőrincz párthíve – a királyt mérsékletre és belátásra kérte, de hasztalan! Drágfy parancsot kapott a vár megvívására. Véres küzdelem után a vár megadta magát, ekkor Ujlaky Lőrincz a kőszirten épült fellegvárba menekült, ahol hosszú csatára rendezkedett be. Ujlaky anyja Ulászló király lábainál esengett kegyelemért, mire fia végül megadta magát, és kegyelmet nyert. Ezt követően Ujlaky Lőrincz Ulászló trónja védelmében szövetségre lépett Bakács Tamás bíbornokérsekkel, Báthory nádorral és Zápolya János szepesi gróffal. Ennek köszönhető, hogy Ujlaky Lőrincz jelen volt az 1505-ben megtartott rákosi országgyűlésen, „mellyen 10 főpap, 53 zászlós, és 50 vármegyéből 125 követ irta-alá ama' honalkati szerződést, mellynek erejével azután csak magyar-születésű királyt lehet polczra emelni” (uo.). Ujlaky Lőrinczben azonban magvaszakadt az Ujlaky családnak.

Újlak mezőváros – melynek eredete III. Béla korszakára esik – Fessler Ignác Aurél *Geschichte von Ungarn* című történeti munkájának leírása szerint „a’ Duna’ jobb partján egy halk-meneteles gyönyörű dombon [fekszik], honnan a’ hajdani vár’ maradványiból, mellyek részint kerítés-gyanánt szolgálnak, részint a’ ferencziek’ zárdájához kapcsolvák, kivált a’ hajdani várnak egy nyolczszegű tornyából a’ keleti részen, melly a’ ferenczieknek nyári ebédlöül szolgál, gyönyörű a’ kilátás Bácskára, Péterváradra, a’ végvidékre, sőt Bozna tájaira is; a’ torony’ építménye romai maradványt árul-el” (i. m. 52). 1343-ban Illokon Szent Ágoston-rendű remeték laktak. 1717-ben, midőn Nándorfehérvár ostromára készültek, Illok vára még jó állapotban volt; az egykori kettős bástya még létezett, hat mély árokkal volt körülveve, hat négyszögű toronnyal megerősítve, s további két, a Szávára néző fellegvárral ellátva.

Az újlaki Szent István-templomot a szerémi püspökök székesegyházi méltóságra emelték. Volt Újlakon hajdan derék apácateplom is, zárdával együtt, melynek négyszögű vágott köveit a péterváradi kapu megerősítésére használták fel. A várbeli ferencesek zárdáját „a’ hitetlen török loakollás magszinné változtatá” (HOBLIK 1839b: 54). Hajdan itt őrizték az 1729-ben elhunyt Kapisztrán János tetemét, ám az idők során eltűnt. 1520-ban a szomorú emlékü Tomory Pál az illoki zárdában lépett a ferences szerzetesek sorába, innen emelték őt akarata ellenére is – a pápai fölszabadítás mellett – a kalocsai érsekségre.

1521. október 8-án Újlakon országgyűlést tartottak.

„II. Lajos t. i. Augustus’ 29dikén a’ mohácsi sikon táborozván, onnan seregeit két részre osztá, felét Péterváradra, felét Ujlakra eresztvén, midőn egyszersmind Ujlakra Sz. Dénes’ napjára országgyűlést hirdetett, mellyre ő azonban betegsége miatt meg nem jelenhete s Pécsre viteté magát, s így az ujlaki országgyűlésnek sem nagy sikere volt, mert már Erzsébet’ napjára (nov. 19.) másik országgyűlés lőn hirdetve Budára” (uo.).

1526. augusztus 1-jén II. Szolimán török császár elfoglalta Újlakot, s a város 161 évig a török járom alatt nyögött. „1687ben Düneward cs. kir. tábornok Eszék’ bevétele után (sept. 29.) Illokot is a’ rabiga alul fölszabaditá” (uo.). 1688-ban Székesfehérvár bevétele után négyezer törököt hetven naszádon Illokra vittek, innét eresztették őket vissza a honukba, „Caprára vezér pedig a’ Dráva, Száva s Duna’ védelme miatt Illokot ismét örkatonasággal láttá el...” (uo.).

1788-ban II. József császár Konstantinápolyban követe által átadta hadüzenetét a török császárnak. Mitrowszky vezérlete alatt erre vonult a háborúba a császári királyi hadsereg negyedik része, mely 1788. február 9-én a Száván állomásozó török hadnászádokat elfoglalta, s a Futaknál táborozó hadakat is Szerémen keresztül Zimonyba vezette. A Havasalföldön vívott csata után Laudon győztes seregeit augusztus 11-én Szerbiába vezette, augusztus 15-én Belgrád várát vívta, szeptember 30-án a külvárost ostrommal bevette, november 8-án pedig a török csapatok a várát is föladták.

Eddig tartott a számvetés Hoblik Márton *Illokról 's az Ujlakyaokról* című tanulmányában. Sorait a maga korában tapasztalt békés körülmények leírásával zárta:

„Van a' mostani mezővárosban főbiró, esküdt, posta-állomás, uradalmi középponti igazgatóság, kerületi seborvos, ferencziek' zárdája, görög n. egyes. vallású felekezeti lelkészség. Az illoki hajadonok jó dalnokok 's hevenyész-költészek” (i. m. 55).

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A SZERÉMI HÖLGYEK BÁJOS TEKINTETE

Hoblik Márton igazán szívéen viselte Szerém vármegye lakosainak sorsát, minden alkalmat megragadott, hogy megismerje történelmüket, szellemi örökségüket. Bizonyítja ezt az *Adatok Szerémből* című írása is, mely a *Társalkodó* 1840. február 22-ei számában jelent meg. „A' szerémi lakos külsejére, természetére vagy délczeg testalkatára nézve az ország' egyéb lakosi fölött semmi elsőbbséggel nem bir; van t. i. itt is derék, szálás, köpczös, vaskos, izmos, vállas, nyúlánk, pirosposzsgás, de van apró, sápadt, halvány, gyöngé férfi 's némben is” – foglalta össze első benyomásait a lakosságról (HOBLIK 1840: 63). Igaz viszont, hogy a szlavóniai ember „ugyszólván, csecsemőskorától fogva házasságáig majd egyedül nyájörzésre szorított sihedernek testalkata renyhésége miatt természetesen úgy ki nem fejlődhetik, mint a' más házi 's mezei szorgos munkák közt nekiférfiassult tüzes gazda' ivadékáé, ki kora reggeltől fogva az áldozó nap' ellenébe tartja ekeszarvát, kapálja tengerijét 's kaszálja dúsan kamaatozó fűvét és sarját, míg amaz napestig egy hűvös fa' árnya alatt szendergvén lajházza el dologtalan árkádiai létét. A' szerémi némbert közepszerűnek, sőt inkább alacsonyabbnak, mint magasnak nevezhetnők, a' shokacz-nőt a' jótevő nap barnítja, a' n. e. görögnők értik a természeti szint holmi mázaikkal ecsetelve fényre deríteni” (uo.). Megjegyzi viszont: a történetírók közül sokan emlékeznek a szerémi piros arcokra, a csillogó kökényszemekre anélkül, hogy ezeknek valódi eredetét sejténék. „Kiváncsiság a' nőnem' sajátjai közé tartozván, ha szépeink ohajtják, megsugjuk a' történeti esetet” – jegyzé pa-

pírra Hoblik Márton (uo.). Hajdan nem volt Szerém vármegye boldog lakosa testalkatára nézve az elhíresültek közt, „mivel Hunyadi Corvinus Mátyás király e' kies hon' népének kellemesb fajúvá alakítására szinte atyáskodó figyelmet fordíta” (uo.).

1465-ben Corvinus Mátyás király a horvát lázongók lecsillapítása után Thúz Oswald veszprémi kanonokot zágrábi püspökségre emelte, ugyanakkor fölszólította őt a hon felsőbb részeinek védelmére, melyeket egy „eddigelé nem ismert kalóz csoport kezde bitangolni, a' martalóczok magokat Czebrákoknak nevezék, mintegy hétezer főnyi cseh 's morva lovagbul álló gyülevész czimbora volt ez, melly Sternberg Máté morvai birtokos' váraiban lelé menekhelyét” (uo.). A cebrákok – látva az ellenük vonuló magyar sereget – egy bizonyos Dswela vezetésével Nagyszombattól elvonulva, Kosztolány várába húzódtak, s megerősítették azt.

Dswela, Mátyás királynak a husziták közül fogadott egyik bátrabb hadnagya kérte a seregből való elbocsáttatását, amit nem sikerült megnyernie. Ekkor társaival együtt megszökött, s a cebrákokat tetemes zsákmány ígéretével az országba csalta, s Pozsony mellett egyesítették csapataikat. A vezéreik közt volt Podmaniczky Balázs is, aki társait a magyar hon pusztításától, Pozsony és Nagyszombat ostromától igyekezett visszatartóztatni, de midőn „a' gyülevészek kérelmire hajolni nem akarna, előbb elbocsáttatását kéré, mi tőle megtagadtatván éjjel elillant 's a' nagyszombatiakat közel veszélyükről tudósíta” (uo.).

Mátyás seregei azonban elfoglalták Kosztolány várát, s elfogták a cebrákokat. A fölöttük kimondott rettenetes ítélet végrehajtását egyik hűséges vezérére, Magyar Balázusra bízta, aki a „visszamaradt czebrákok' rettenésére a' foglyokat a' sáncz körül két sorban egymás mellé aggattatá, Dswelat közöttük a' legmagasb akasztófára, jobbjá mellé husszita papját, baljára fegyvernökét. E' foganatos példára a' kosztolányi czebrákok elrettenvén Mátyás' kegyelmére magokat megadák, őket Báthory István, Mátyás' egyik vezére, a' budai csonkatoronyba küldé, mellynek akkori porkolábja az ádáz vérengző Gobor Mihály vala, kinek terhére esvén a' gyülevész czimbora, őket egymásután a' Danába fojtá” (i. m. 63–64).

Hoblik Márton e véres történet végén elárulta: mi köze a cebrákokkal vívott háborúnak Szerém vármegye lakosai sorsának alakulásához.

„Az említett czebrákok Cseh 's Morva-hon' vidékin, hol azelőtt úzék martalócz kalandjaikat, négyszáz válogatott szépségü hölgyet is tevének martalékká 's őket magukkal Kosztolányba hurczolák: a' vár' föladata után Mátyás király e' négyszáz némbert mind Szerembe küldé, nőkül az ottani előkelőknek, hogy a' gyönyörü hon általok annál

szebb ivadékok sarjadozhassék... 'S ez a szerémi piros orcák 's kökény szemek' első bölcsője!" (I. m. 64.)

A LEÁNYKÉRÉSTŐL AZ ELHÁLT ÉJSZAKÁIG

1834-ben a Magyar Tudós Társaság kiadásában [Toldy] Schedel Ferencz szerkesztésében jelent meg a *Tudománytár* című tudományos folyóirat. Az első szám elején olvasható *Vezérszóban* céljaikat így fogalmazta meg a szerkesztő:

„A' *Tudománytár* encyclopaediai folyóírás, az emberi tudás' minden ágaira terjeszkedik ki, előkelő tekintettel a' jelenkor' haladásaira a' külön tudományokban. Mint olly munkában, mellynek célja mindenemű hasznos ismereteket minél több olvasóval közölni, a' tárgyak' választását köz érdek határozza, valamint köz értelmesség – mennyiben a' dolgok' mivolta engedi – az előadást” ([TOLDY] III).

Az értekezések sorában megtalálhatóak a filozófiai, a tudománytörténeti, a nyelvtudományi, a történelmi, a népismereti és a szépirodalmi munkák egyaránt, míg a „*Vegyes közlések*” cím alatt bibliographiai 's egyéb mindennemű, a' tudományokat 's művészeteket, tudósokat 's művészeket, 's illetően intézeteket illető tudósítások járulnak. Ezen rész egyenesen a' szerkesztető' gondoljai 's felelőssége alá van rendelve” (i. m. IV).

Hoblik Márton a *Tudománytár* 1834. évfolyamában közölt *Parasztlakodalmi szokások Verőcze vármegye három és Szerém egy magyar falvaiban* című írásának beköszönő soraiban megjegyzi: Verőcze és Szerém vármegye magyarságának lakodalmi szokásai jeles sajtóságokkal bírnak, melyeket az 1832. december 10-én vett utasítás szerint a Magyar Tudós Társasággal kívánja közölni. Megjegyzése szervezett néprajzi gyűjtésre enged következtetni.

Verőcze vármegyében három – Magyar–Réthfalu, Haraszi és Sz. László –, Szerémben pedig egy, a Kórógy nevű falu tartozik „a' helvetica vallást követő magyar falvak” sorába, amelyeket – lévén hogy az 1790. évi XX. törvény cikk kihirdetése idején már itt voltak – némely korlátok között a két megye kebelében „eltűretnek”. A négy magyar falu gazdag népeleti hagyományvilágából Hoblik Márton a lakodalmi szokások leírását választotta tudományos kutatásának témájává. Tanulmányában a ceremóniát (a lánykéréstől a menyegző utáni vendégbúcsúztatóig), azaz az ifjú pár egybekelésének a legapróbb részleteit is feltárta, feldolgozta.

„A' mai Szlavóniában létező négy magyar helységek' menyegzői három részekre oszlanak; ezeket teszik a' leánykérés, a' gyűrűzés az esküvővel,

’s a’ menyegző vagy is lakodalom – írta tanulmánya beköszönő sorai-
ban. – A’ leánykérésnél főképp e’ szokás divatozik: kinyilatkoztatván a’
nőszülendő legény szüleinek vagy, ezek elhalván, atyafiainak jövő há-
zasságbeli szándékát, ha ezeknek jóváhagyásokat megnyeri, elmennek
a’ szülék vagy atyafiak a’ kijelölt mátká’ szüleihez, vagy véreihez, ’s be-
köszöntvén, a’ gazda által ajánlott széket nem foglalják el, így válaszol-
ván: »*Addig le nem ülünk, míg bajunkat el nem mondjuk, melly miatt
a’ kegyelmetek* (e’ kifejezéssel szokott minden komoly tárgyban élni az
itteni közember) *becsületes házánál megjelentünk: ha kegyelmetek ba-
junkon segítenek, majd akkor leülünk ’s többet beszélgetünk*« (HOBLIK
1834: 217–218).

Mire a gazda fölszólítja őket a bajok elmondására. A leánykérők erre –
kellő részleteiben – előadják jövetelük célját: a természet örök és megmásít-
hatatlan rendje szerint két fiatal megszerette egymást, eljött hát az ideje, hogy
a mi legényünk megpárosodjék, ezért megkérjük kegyelmeteket, „*ne álljanak
ellent e’ szent tárgyban*” (i. m. 218). Ha megegyeznek, akkor a kérők leülnek,
és elbeszélgetnek a további teendőkről.

Ha a házasság iránti egyezés megtörtént, a vőlegény a menyasszonnyal,
mindkettejük szüivel és az atyafiakkal a kitűzött napon a tiszteleteshez
mennek gyűrűzésre. „Ez alkalommal tartozik a’ vőlegény a’ menyasszonynak
pénzt adni, ez viszont a’ vőlegénynek kendőt vagy kezkenőt, aztán oda nyújtja
a’ vőlegény mátkájának a’ gyűrűt ’s evvel jegyzi el jövő élete’ párját, miután
a’ lelki nyájör a’ leendő házassulást három vasárnapokon a’ szentegyházban
kihirdeti” (uo.). A harmadik kihirdetés után a jegyesek esküvőre mennek.
Hajdani bevett szokás szerint az esküvőnek mindig „szeredán” kellett meg-
történnie: az esküvőn már az egész násznép a szentegyházban megjelenik,
de az összeadás után kétfelé szakad, a menyasszony felekezete annak, a vőle-
gényé ennek szülőházához fordulnak be, később azonban mindannyian „a’
vőlegényi örömatya’ házához gyülekeznek”, ahol megkezdődik a menyegző.
A menyasszony azonban az esküvőről visszatér saját szülei házához, s estig ott
marad, később azonban „követi őt a’ vőlegény, ki is vele összeülvén egész estig
nyájaskodik” (i. m. 216–217).

A két család részvételével a lakodalom már kedden megkezdődik, a
„jobb” gazda ökröt vagy tehenet vág, a „silányabb” negyven–ötven fontnyi
marhahúst vesz a mézárszékben. Szerdán, az esküvő után a koma az egész
násznépet egybegyűjti. Aznap a násznagyok több ízben is elmennek a meny-
asszony szülei házához, ahol kendőket, keszkenőket, bokrétákat kapnak, de
azokért jó pénzt kell ám fizetni.

A „völegényi nászszülék” legelőször is komát választanak (hasonló ez a magyarországi vőfényhez), kinek tiszte csupa szolgálatból, udvarlásból, ló-tás-futásból áll: aztán kinevezik a násznagyait, kik az egész násznép előtt a legbecesebbek, mind az egész menyegzői népség az ő parancsaiktól függ, ők hívatnak meg a koma által legelőször a menyegzőre.

„A' menyegzői népség az örömatyánál megvendégettetik, a' vigság estig tart, este felé a' menyasszony' ágya 's egyéb bútorai az udvarra kiraknak, a' násznép hangos szóval oda ballag [...], a' menyasszony' ágyát hangászat közt megkerülik, bokrétákat osztogatnak, három tánczot ropnak, 's azzal felszedik a' menyasszony' holmiát 's a' völegény' házához hordják, ott a' kamarába lerakják. (A' szlavóniai köznép' hálószobája, kiljer, kálhátlan, ablakatlan szük kamara, hány házaspár van a' családban, annyi kiljer építetik egy végben, 's bennük hálnak a' házaspárok tél 's nyárszakatta)” (i. m. 217).

A koma feladata „a' három első lejtóst a' menyasszonnyal megropni, előbb tilalmas akárkinek is a' menyasszonyt tánczra kérni, vagy akárkivel is táncznak eredni; elvégezvén a' koma tánczát, az egész násznép táncznak ered, 's szabad azt mindenkinek a' menyasszonnyal is megjárni” (i. m. 220). Éjfélkor a koma jelentést tesz a násznagyoknak, hogy ideje volna már az új házaspárt a menyegzői nyoszolyába kísérni. Az első és a második kérést kézlegyintéssel elintézik, de a harmadikra a násznagyok megegyeznek, s az új párt énekszóval a menyegzői „kamarába” kísérik. Másnap reggel mindaddig tilos az új párnak felkelni, míg a násznép hangos szóval fel nem költi őket. Kellő felkészülés után a házaspárt bekísérik a lakodalmas nép közé. Ekkor „a' koma aczélt ragad, ezt ujjai közzé vévén a' menyasszony' haját megczibálja, az egyik násznagné a fejét kezkenővel beköti: most már tartozik a' menyasszony az egész násznépet rendre csókolni, 's csókjáért pénzt nyer, ki garast, ki krajczárt vet számára a' komától utána hordott tányérra” (uo.).

A menyegzők hosszát döntő mértékben befolyásolja az év terménybeli gazdagsága, jobb esztendőekben szerdától vasárnapig is eltart a vigadalmas lakodalom. A vendégeskedés harmadik vagy negyedik napján a menyasszony az ipa házánál ajándékot osztogat: abroszt, lepedőt, kendőket, keszkenőket ad ipának, napának, s az egész házinépnek. Ebéd közben bekötött kézzel megjelenik a szakácsné, s a vendégektől szappanpénzt szed, ki-ki tartozik főzőkanalába egy-egy pénzdarabot vetni.

„A' lakodalmi utolsó napon lúd vagy más baromfiaprólékkal készült kitoló-kása adatik fel a' násznépnek jelül, hogy e' napon a' menyegzőnek

vége szakadt. Legutóljára midőn a lakadalomnak vége esvén a násznép haza takarodik, a koma a kapuzárfát őrzi s szedi a kapupénzt, mellyel vám gyanánt minden haza menő vendég meg tartozik fizetni” (uo.).

Így mennek sokan néha két-három, néha többnapig dorbézolás után csendes nyugalomra, kialudni a farsztó tánc, a kurjongatás, a dözsölés és az éneklés fáradalmait.

LAKODALMI SZOKÁSOK A NEM EGYESÜLT GÖRÖG ÓHITŰEKNÉL

Hoblik Márton öt évvel később, 1839-ben ugyancsak a *Tudománytárban* közölt *Lakodalmi szokások, Verőcze vármegye felső vidékein* című tanulmányában *A nem egyesült görög óhitűeknél* címmel folytatta a lakodalmi szokások bemutatását, részletes leírását.

Beköszönő soraiban kiemelte: a verőcei és a szerémi köznép a házasság gyümölcset csak akkor tekinti mennyei áldásnak, ha „fimagzata” születik, hiszen a mindennapokban sokféle nyájörre, több segédkézre van szüksége, miket a fimagzatokban remél föllelni. Leányutód születését egykedvűleg eltűrik. Ősi szokás szerint a keresztanya áldásai között már akkor köteles a kisded keresztfa egészségére poharat üríteni, amikor híre jön az utódnak. Köszöntőjét ily üdvözléssel párosítja: „»*Adja isten, hol született ott egybe is kelhessen.*«” A kisded jelentkezésének pillanatától szülei legfőbb gondjai közé tartozik jövő élté párját a faluban és környékén kiszemelni, „miért is több évig minden újszülött leánymagzatról minél körülményesebben tudakozódnak” (HOBLIK 1839c: 233).

Ily módon a serdülő fiú éveinek száma a szülők gondjait is tovább növeli. Mire a fölserdülő suhanc évei elérik a tizenennyolcadikat, neki már házasodnia kell. Ekkor az anya összehívja ángyait, menyeit, nővéreit vagy sógornóit – a család minden rokon „nébberivadékait” –, hogy velük fia jövő életpályáról tanakodjanak. „...e’ nébbertanács szemeli ki s határozza el a mátkát, minő végzetben a’ legény’ hajlandósága s talán már tapasztalt nyilatkozása is némi tekintetbe vétetik. Midőn e’ nébbertanács érdemes tagjai egyes szavazattal, vagy a’ nyomosabbak többségével a’ kérdést eldöntötte, fölszólittatik a’ családvén, ki közönségesen, mint az itt még is divatozó patriarchai életben lenni szokott, a’ háznak igazgatója is (van t. i. példa e’ honban, hogy hat, tiz, tizenkét házas pár is együtt lakván, mind maguk, mind cselédjeik egy öregbnek kormánya alatt élnek, ennek akaratjától függenek, s őt gazdának híják), lenne szíves házasulandó legényük’ részére a’ nébberiek által kijelölt mátkát megkérni...” (i. m. 234).

A szláv hatások a táj esküvői szokásaiban erőteljesen jelen vannak. A gazda hajnalban – szilvapálinkával teli kulaccsal és az erre az alkalomra süttöttemérdek pogácsával megrakott tarisznyával a vállán – lóháton kezdi leánykérő kalandját. A lányos háznál a beköszönés után kirakja ajándékait, a mátka szüleihez asztalhoz ül, velük beszédbe elegyedik. Mondanivalójának lényege: hogy elmondja a kérőnek házi körülményeit, elmondja javai gyarapulását, előszámlálja szarvas s egyéb marháit, sertései számát, előterjeszti családját és cselédei szorgalmát, iparkodását. Mindezeket szokás szerint nagyítva adja elő, innen eredt a rác közmondás. „»Ne higgy a kérőnek, mézes nyelve, keserű estelije« (a vacsorája). Befejezésül elmondja a kérő: »*Hogy tőkélyes boldogságának még csak egy hia volna, ha t. i. fáját (vagy unokaöcscsét) még élteben kiházásithatná...*«” (i. m. 234–235). Mivel pedig tudomása van róla, hogy e ház érdemes gazdája családjában léteznék N. nevű hajadon, kinek csendes erényei az övéinek egyebek fölött igencsak megtetszetek, ezt fiának mátkául kívánná megkérni. Kifejezván a kérő akaratát, a mátka atyja összehívja a ház tagjait, előadandó nekik a kérő szándékát, s véleményüket kikérendő: szabad volna-e e jelen kérőnek fia számára hajadonunkat megkérni? Ha a kérést korábban szerencsés hírek előzték meg, a mátka családja így szokott felelni: „*szabad a királyi udvarokba kérőbe menni, miért-ne hozzánk is?*”. De mivel a fát sem lehet egy vágással kivágni, hadd fáradjon a kérő még többször is. Erre a kérő hazamegy, látogatását másod-, harmad-, néha negyedízben is megismétli, mindaddig, amíg választ nem kap. A leánykérés különös szertartása, amikor a nőszülni szándékozó legényt is elviszik a lányos házhoz.

A házbeliek a vőlegényt mindig éjjel engedik el a szemlére, aki a kérővel lóháton indul el, „úgy intézvént utját, hogy hajnalhasadtakor mátkája’ kapúja előtt állhasson. Elérvént a’ mátkaház kapúját, mindketten leszállnak lovukról, a’ kérő az udvarba s innen a’ terembe siet, de a’ vőlegénynek, ki a lovak kantárját tartja, helyéből toppot sem szabad mozdulni, most összecsdül a’ leány világ, házbeli, szomszéd, rokon némberek, nők és hajadonok szobákba, kamarákba zárkóznak, ablakon, nyíláson, réseken átkandikálnak, szemlélgetik a’ nőszürendőt, kin ha valami legkisebb rendetlent találnek, röhögések közt, mellyeket a’ mozdulatlan álló vőlegény megérthet, kigúnyolják ’ ez mind addig tart, még a’ kérő benn a’ házbeliekkel pogácsáját és szilvaszeszét el nem költötte, ekkor a’ nőszülő megszabadulván tisztulótüzétől, kérőjével remény ’ félelem között, a’ nélkül, hogy valakivel érintésbe jött volna, ismét haza lovagol...” (i. m. 236). Miután a kérő néhány ízben ismét megtette látogatását a menyasszonyi háznál, s miután mind a házbeliek a házasságban megegyeztek, végre a menyasszony kérőjének így nyilatkoznak: „»*Barátom, add elő pénzedet*«” (uo.). Ekkor a kérő pénzbeli ajándékát az asztalra teszi, mely a gazdagabb kérőknél egy-két aranyból, a szegényebbeknél egy-két tal-

lérből áll, minek láttára a menyasszony minden jelen lévő rokona orcáját és kezét megcsókolja, és a pénzt nem a kezébe, hanem egy erre a célra készült kesztyűben veszi el. Ekkor a kérő ismét hazalovagol, de most már az ősi szokás szerint egész úton hallani kurjongatását. Ettől kezdve a vőlegénynek kötelessége mátkáját vasárnaponként meglátogatni, s ajándékokkal – süteményekkel, csemegékkal és nyalánkságokkal – köszönteni őt. Ettől kezdve semmilyen búcsú, semmilyen vásár el nem múlhat, melyre a vőlegény mátkáját el ne vezetné. Végre immár a helybeli lelkész jelenlétében sor kerül a gyűrűzésre is. A gyűrűváltás után a vőlegény anyja jövendő menyét bizalmasan titkos zugolyba vezet, és elmondja neki, minő ajándékot tartozik adni egybekelésére.

A leánykérés és a jegyváltás hosszú heteken át tartó ceremóniájának legfőbb jellemzője az anyagi jólétet bizonyító költekezés. Az együtt látogatott búcsúokban és a vásároknak a vőlegény köteles a leány részére mindent, amit szeme-szája megkíván, minden alkudozás nélkül megvásárolni. A tékozló szokások összességéből eléggé kitűnik, mennyire nyomasztják ezek a köznépet, mely a romlott szokásokhoz történő ragaszkodásában annyira megrögzött, hogy menyegzőjére az utolsó ökrét, tehenét, borját is föláldozza, s inkább végső ínségre jut, semhogy ebben csak egy toppot is hátrálépne.

„Hiába ismétlé a' nemes megye ezeknek, valamint a' kártékony lövöldözéseknek is eltörlésére legczélszerűbb végzeményeit, a' megátalkodott pórság inkább mindent tűr, mint régi kárhozatos szokásai eltörlését, hiába veti a' tüzvész támasztókat legszigorúbb büntetések alá, hiába hirdetteti szilárd parancsait, a' nászasszony addig vásárol, míg kedve tartja, a' násznép lövöldöz, hol szerét teheti, a' legbölcsebb intézmények tekintet nélkül maradnak” (i. m. 239).

A vőlegényes ház násznépe a következő személyekből állt: az első és legdíszesebb tiszt a vőlegény násznagya (*debeli kum*, kövér vagy vastag koma), utána következett a menyasszonyi násznagy (*stari svat*), majd a nászvezér (*vojevoda*) meg a *csaus* (szavaló, szolgáló, tréfáló, ételhordó, pincér, kisbíró, vagyis a mindent látó, de semmivel sem bíró tiszt), végül következtek a vőfélyek. Aztán jöttek a rokonok, végül az egyéb hivatalos vendégek. A vőlegény násznagya puskalövessel jelzi a nászünnepek kezdetét. A fölfegyverzett sereg hangos kurjongatások között a mátkaház kapujához megy, és megkísérli a belépést. Az udvar kapuja azonban zárva van, de ha az örömatya a nászasszony költséges kívánságainak maradéktalanul megfelel, akkor a kapu a násznép előtt tüstént megnyílik. Ekkor a násznép hangos örömkurjantások között a terembe rohan.

A násznép azonban egy ideig üres asztalnál ül. Ekkor a menyasszonyt a *debeli kum* hangos szóval előhívja, akinek a vőlegény „gyűrűt dug” az ujjára. Fölhordatnak erre az étkek, és megkezdődik az eszem-izsom. A jegyeseken kívül – kiknek tilalmas az esküvő előtt valamit is enni (talán innen ered a közmondás: „*Nem eszik, szemérmes, mint a' pórmenyasszony*”) – mindenki nyeli, falja, ami neki kedves, jól fölönt a garatra, s „a' bódult fők 's kortyos torkok kurjongásai mindenszerte széthangzanak” (i. m. 241). Amikor a násznép jóllakik, a csaus botot ragad, s a terem ajtaját csattogtatva elkürtöli: „*Idéje az esküvőre menni!*” Ekkor a vőfélyek egy mellékkamrába vezetik a menyasszonyt, s előkészítik az útra, orcáját leeresztett hajfürtökkel elfödik, s a család minden tagjához elvezetik, akik csókok közepette elbúcsúznak tőle. Ezalatt a csaus a pitvarban dudaszó mellett sikamlós dalokat énekel. Mindenki lóra kap, a menyasszonyt kocsira ültetik, a násznép pedig kurjongatások, puska-, pisztoly-, ostorpattogások között a templomba indul.

A templomban a pap az új párt megesketi, egybeköti és megáldja. Az oltár előtt meghajló mátkapárt az atyafiak ajándékkendővel takarják be.

„Meglévén az esküvő, hírnököt (*musztulahdzsia*) küldenek a' menyasszonyi házhoz a' tüstént érkezendő násznép jövetelét bejelentendőt, erre az egész falu mindkét nembeli ifúsága az udvarra gyülekszik, 's duda szó mellett ropja a' nemzeti körtánczot (kolo). Midőn a' násznép indulását puskapattanással jelentik, a' ház pitvarát a' terem küszöbéig vászonnal terítik be, a' vászon végén a' teremajtóban várja az örömanya jövő menyének beléptét, egyik kezében kenyeret, másikban borpalczkot tartván; a' haza ért menyasszony mihelyt a' kocsiról leugrik, siet napa' ölelésére, tőle a bort 's kenyeret elveszi, napa pedig őt a' kiterjesztett vászonon a' konyhába vezet, itt a' menyasszony a' kenyeret s borpalczkot másnak nyujtván, bizonyos konyha szert p. o. csipővasat, piszkafát ragad, ezzel a' tűzhelyen lévő parázst megizgatja, hogy szerte szét repdes a' szikra (koli, cigánybalha), mialatt a' körülálló agdadák értetlen jósszavakat mormolnak...” (i. m. 242).

Ekkor a menyasszonyt a terembe vezetik, ahol a jelenlévőket megcsókolja, majd asztalhoz ül, mire a táncoló ifúság is betódul, és elkezdődik a tobzóadás, a tánc, az evés-ivás. Tánc közben az izmosabb ifjak el szokták kiáltozni versüket: „*Udri dudo do zore, meni noge ne hole!*” (Billegj, duda, hajnalig, nem fáj bokám unatig!). Elkezdődik a táncolás és a dözsolés, egyik körtánc váltja a másikat, míg végre éjfélkor a *csaus* jelére a *debeli kum* fogja az ifjú párt, s az előkészített menyasszonyi ágyhoz vezet, ahol a násznagy jelenlétében a vőlegény székre ül, őt a menyasszony pőrere vetkőzteti. Ezt teszi aztán a vő-

legény is a mátkájával, mire a násznagy őket az ágyba fekteti, betakarja, s az ajtót rájuk zárja. Közben a *csaus* a dudással a hálókamra ajtaja előtt „fajtalan éneket” danol.

Másnap korán reggel kel föl a menyasszony, s a némbersereg azonnal föl-piperézi, haját kontyba köti, s immár menyecske névvel illeti. A menyecskévé vált menyasszony vizeskorsóval és törülközővel a kezében a folyosó küszöbére áll. Így fogadja a násznépet, melynek kötelessége megmosdani, megtörülközni, s ezért krajcárnyi díjat a menyasszonynak lefizetni. A lakoma ezt követően a vőlegény házában folytatódik. A vőlegényi örömatya ősi szokás szerint kulacssal, sült és főtt ételekkel kedveskedik vendégeinek. A lakodalmi étkek sora: „első a' *kaurma*, aprított állat (marha, nem baromfi) máj, tüdő, vese, 's lépből párgolt vörös hagymával, eczettel föleresztett, 's paprikával fűszerezett (gulyáshus alakú) török eledel; ezt követi a' *cziczvara* kevés liszt-lánggal édes turóból, írósvaj 's tojással habart 's tepsziben higan sült nemzeti éték; utána disznóaprólékból készült aluttlé (kocsonya) sajt, savanyú káposzta sertéshussal, aztán leves és tehénhus tormával, az ezekután földadni szokott számtalan eledelnek bizonyos rende nincsen, hanem mint kezébe kerülnek, úgy adja föl őket a *csaus*, ki egyszersmind itt konyhamester, pinczér, szószóló, bonczoló, tagoló, kinek serény szolgálata némi csipős, gúnyos, de néha talpra is esett elmességek nélkül nem szűkölködik” (i. m. 244).

A kétnapi lakodalom után a vendégeknek további két napon át kell vendégeskedni, a „szokásbeli illedelem” ugyanis négynapig lakomát kíván. Hátravan még a *nászebéd* és a vőfélyi *lakzi*. Ezekkel együtt négy nap, négy éjjel tart a dözsölő tivornya, míg végre az ötödik nap hajnala a mámoros népet szétszlatja. A négynapig vendégeskedés alkalmával az udvar kapujánál szüntelenül őr áll, ki az arra járókat is szívélyesen megkínálja. Hoblik Márton így fejezte be *Lakodalmi szokások, Verőcze vármegye felső vidékein* című írásának *A' nem egyesült görög óhitüeknél* című fejezetét:

„Végre azt is jegyzésre méltónak találjuk, hogy a' négynapig vendégeskedés alkalmával az újpárnak asztalhoz ülni szokás elleni, legkényelmetlenebb a' menyasszony sorsa, kinek szüntelen lótni-futni, a' násznépet, rokonit, idegeneket csókolgatni szilárd kötelessége. E' tékozló négynapig vendégeskedés után könnyü reá ismerni az elsápadt násznépre, 's bár ez mámorát kialuszsza is, de annál nehezebb koczkát vet a' sors a' mátkapár szüleinek, kiket e' kárhozatos szokások néha egész jövő éltökre nézve tönkre döntenek” (i. m. 245).

A SHOKACZOK LAKODALMA

Hoblik Márton kiváló, Verőce vármegyei lakodalmi szokásokról szóló tanulmányát *A' ráczcatholicusoknál (shokaczoknál)* című fejezettel zárta. A shokaczok menyegzői szertartása héttrendbeli szokásra oszlik: a) kérés és eljegyzés, b) kézfogás, c) kalácsadás és alku, d) elgyűrűzés, e) esküvő, f) egybekelés és g) nagyebéd. „A' shokaczoknál már nem a' némbertanács, hanem a' nősülni készülő legény vonzalma határozza el a' mátkát, kit a' házi gazda vagy a' nősülő legény atyja szokott megkérni” – kezdi a szerző az ugyancsak bonyolult és összetett esküvői szertartás előzményeinek a bemutatását, majd így folytatja: „A' kérés jobbadán este homályos időben történik, mivel tartani szoktak tőle, nehogy vagyonosabb kérők megsejtvén a' tárgyat, jelentkezzenek 's a' leányt kézzől elcsapják” (i. m. 245). A kérő tehát egy vagy két rokon, esetleg a szomszéd meghitt társaságában este, sötétben boros- és pálinkáskulacssal fölszerelve jelentkezik a választott mátká szülei házában, s a háziakat megkínálja, kiknek mindazáltal tilalmas mindaddig inni, míg a választott mátká ki nem mondja az igent. Néhány nappal később megejtik a kézfogót is. A szerző a tőle megszokott körültekintéssel úgyszólván óráról órára nyomon követi az esküvői előkészületek menetét.

A házasságkötés napján a vőlegénynél sereglik egybe a násznép, s a reggelizés után elindul a menyasszonyért. Elöl megy a zászlótartó a zászlóval, utána a vőlegény tarka kendővel befedve, őket követi „a csaus mintegy seregnagy tömördek furkóval, katona karddal az oldalán” (i. m. 248). Elérve a menyasszonyi ház kapuját, addig be nem eresztik a násznépet, míg az alku szerinti ajándékot át nem nyújtja. A násznagy ekkor fölkeresi a menyasszonyt, aki magára veszi nászöltönyét. Ekkor az egész násznép elindul a templomba az esküvőre. Az esküvő után a vendégsereg kétfelé válik: a vőlegény vendégei a vőlegényes házhoz, a menyasszony vendégei pedig a menyasszonyos házhoz vonulnak.

Besötétedés után a vőlegény és kísérete elmennek a menyasszonyért, és elhosszák őt a vőlegényes házhoz. Megérkezésekor a menyasszony egy elébe terített zsákra lép, melyben mindenféle gabonaszemek vannak. Erre a napá megszólal: „»Hova jött, ott virágozzék, gyümölcsözzék«” (i. m. 249). Ezután a menyasszonyt a konyhába vezetik, főzőkanalat adnak kezébe, mellyel minden fazekat megkever, mire a napá ezt mondja: „»Hol kever, ott mindig tele legyen«” (uo.). A menyasszony ezt követően a vendégekhez megy, s a tágas előpitvarba (illyr nyelven *trimbe*) lépve borospalackot és kenyeret tesz az asztalra. Most őt a kályhához vezetik, melyet három ízben tartozik megcsókolni, miközben elmondja: „»Olly kedves kívánok nálatok lenni, mint télen a kályhába«” (uo.). E szertartások után megkezdődik a lakodalom, az eszem-iszom, a *dana*, a tivornya, a sok kurjongatás.

A templomi esküvőt az egybekelés követi. Éjre kelvén az idő, a násznagy, a vőfély, a nyoszolyónő s a dudás az ifjú párt bizonyos, e végre szánt kamarába vezetik, hol őket a földre terített kész ágy várja. Itt mindenféle bűvös szavak elmormolása közepette az ágyat körüljárják, a vánkos alá ökörjármat tesznek, majd „a’ menyasszony vőlegényét pőrere vetkezteti, minden gombjait s kötelekeit föloldja, végre midőn csizmáját lehuzza ezzel vőlegényét meglegyinti” (uo.). Szintén így cselekszik a vőlegény is mátkájával, mire a násznagy a házaspárt lefekteti, „őket a mátká övével szilárdan egybeköti” (uo.), majd elhagyja a kamrát. Korán reggel a vőfély és a nyoszolyónő dudaszóval az új menyecskét hálószobájából a marhaóiba vezet, ahol az köteles a marhákat megvakarni, s csak utána mehet a vendégek közé.

Következik a „nagyebéd”, a lakodalmi eszem-izsom leírása. A bőséges lakomát megelőzik a délelőtti köszöntgetések s tisztelkedések, „először is a’ némberek gyűlnek össze idvezléseikkel, aztán jó a’ dúzs ebéd, melynek folytán a’ vendég hívó vagy a’ csaus főleg a’ vőlegényi násznagy egészségéért üríti poharát, s így foly az áldomás, míg mindenki egészségéért nem ittak” (i. m. 250). A pohárürítés előtt így köszönnek: „»*Dicsértessék Jesus édes rokonim!*«” (Uo.). Az áldomások végeszakadtán a vendég hívó és a csaus kimennek, s erős póznán behozzák a menyasszony jegyajándékait, középre helyezve a mátkátálat. Mire a csaus elmondja: „»*Ime nyereségünk, gondolkozott menyasszonyunk násznagyáról ’s ezen ajándékot küldi neki*«” (uo.). Ezt követően a vőlegény a menyasszonyával megnyitja a táncot, melynek során mindketten tartoznak a násznép minden tagjával „krajczárnyi díjért” a táncot megropni. Hosszas táncolás után végre az új házaspárt ismét a háló hajlékába vezetik, a násznép pedig egész hajnalhasadtáig üzi a tivornyát.

„A két vallású felekezet lakodalmi szokásai lényegesen is eléggé különböznek egymástól, de abban legbizonyosabban, hogy a’ görög nem egyesültek menyekzői a’ shokacokénál sokkal költségesebbek, sokkal pazarabbak” – zárja *Lakodalmi szokások, Verőcze vármegye felső vidékein* című tanulmányát Hoblik Márton, kora néprajztudományának jeles képviselője (i. m. 251).

KORÁNAK LELKES MINDENESE VOLT (BEFEJEZŐ GONDOLATOK)

Fried István *Egy elfelejtett kultúráközvetítő* című tanulmányában a fölvilágosodás korának szlavónországi szerzőjéről megállapította: életútja kiválóan megmutatja a kismemesi értelmiség pályáját a 19. század elejének Magyarországon. Jelentőségét abban látta, hogy a korszak magyar tudományos életében jelentkező horvát és szerb népköltészet és társadalomtörténet iránti érdeklődést horvát és szerb tárgyú közléseivel folyamatosan fenntartotta, a Magyar Tudós Társaságot a horvát művelődési élet eseményeiről alaposan és

megbízhatóan tájékoztatta. „Hoblik cikkei, értekezései szinte észrevétlenül népszerűsítik, színesítik a horvátokról és a szerbekről alkotott képet a magyar olvasóban” (FRIED 67).

Ugyanakkor Fried István – mintha megfeledkezett volna a felvilágosodás korának irodalmi és tudományos elvárásairól – felettébb sommás ítélettel megállapította: a jogi műveltséggel rendelkező Hoblik Mártont a kései utókor nem tartja tudósnak, mi több, képzett etnográfusnak sem minősíthető. „Mindössze jótollú újságíró volt, tudósító; aki jó szemmel vette észre azt, ami figyelemre méltó – s azt jóízűen adta át az olvasónak” (uo.). A magyar történetírás azonban immár két évszázada használja Hoblik Márton etnográfiai és történeti adatait. Kimagasló érdeme, hogy jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a délszláv–magyar kapcsolatok tudományos kutatása a magyar sajtóban is meginduljon, hozzájárult a szerb és a horvát nép sajátosságainak és történelmi örökségének magyarországi népszerűsítéséhez.

Hoblik Márton – aki kiválóan ismerte a középkori krónikairodalmat és az újkori történetírás forráskiadványait, lexikonait és történeti évkönyveit – a magyar fölvilágosodás és reformkor kimagaslóan jeles alkotója volt, életműve nemzeti örökségünk meghatározó értéke.

HOBLIK MÁRTON MUNKÁI

- HOBLIK Márton versei 1814. Trattner János Tamás kiadása, Pest
H-[OBLIK Márton]. 1822. Eszék' Vizontagságairól. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 9., 3–21.
- HOBLIK Márton 1832. Verőcze Vármegye Ismérete. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 2., 3–44.
- HOBLIK Márton 1834. Parasztlakodalmi szokások Verőcze vármegye' három 's Szerém egy magyar falvaiban. In: *Tudománytár*, 2. köt., 217–220.
- HOBLIK Márton 1838a. A' szerémi kalugyer-zárdák I. In: *Társalkodó*, 78., 305.
- HOBLIK Márton 1838b. A' szerémi kalugyer-zárdák II. In: *Társalkodó*, 80., 313–314.
- HOBLIK Márton 1838c. A' szerémi kalugyer-zárdák III. In: *Társalkodó*, 81., 317–318.
- HOBLIK [Márton] 1839a. Illokról 's az Ujlakyokról I. In: *Társalkodó*, 13., 50–52.
- HOBLIK [Márton] 1839b. Illokról 's az Ujlakyokról II. In: *Társalkodó*, 14., 54–55.
- HOBLIK Márton 1839c. Lakodalmi szokások, Verőcze vármegye felső vidékein. In: *Tudománytár*, 5. köt., 233–251.
- HOBLIK M[árton]. 1840. Adatok Szerémből. In: *Társalkodó*, 16., 63–64.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÖJTÖS Imre 1838. Ns Temes vmegyében a' nemzeti nyelv terjedése. In: *Társalkodó*, 85., 333.
- FEJÉR György 1817. Elő szó. In: *Tudományos Gyűjtemény*, I. kötet, III–XII.
- FRIED István 1971. Egy elfelejtett kultúráközvetítő (Hoblik Márton [1791–1845] arcképéhez). In: *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 5–6., 63–69.
- [HELMECZY Mihály 1832.] Eszméltetés. In: *Társalkodó*, 1., 1.
- KALAPIS Zoltán 2003. *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból*. II. H–Ö. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 40–41.
- LÁBADI Károly 2024. Hoblik Márton. In: L. K.: *Horvátországi magyar művelődéstörténeti lexikon*. Református Közéleti és Kulturális Alapítvány – Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyház, Budapest – H. n., 249–252.
- PÉTERFI Mária 1937. *Hoblik Márton élete és munkássága*. A szerző kiadása, Budapest
- PRODAN, Janja 2000. Hoblik Márton Szlavóniában. In: *Horvátországi Magyarság*, 11–12., 61–66.
- SOLT Andor 1937. Péterfi Mária: Hoblik Márton élete és munkássága (1791–1845). In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 3., 308.
- [TOLDY] Schedel Ferencz 1834. Vezérszó. In: *Tudománytár*, I. köt., III–IV.
- TOLDY Ferenc 1872. Gyászbeszéd Hoblik Márton felett. In: *Toldy Ferenc irodalmi beszédei. I. köt. Gyász- és emlékbeszédek 1833–1855*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 134–135.
- Z[ORKÓCZY Lajos] 1885a. Tárca a Fruska-Górából I. In: *Újvidék*, 1885. augusztus 23., 3.
- Z[ORKÓCZY Lajos] 1885b. Tárca a Fruska-Górából II. In: *Újvidék*, 1885. augusztus 30., 2–3.

ABSTRACT • Márton Hoblik, a distinguished proponent of the Hungarian Enlightenment literary tradition in Slavonia and the broader Délvidék region, was born in Igal on the 1st of December 1791 and passed away in Osijek on the 26th of May 1845. In his contemporary scientific journals, the “Tudományos Gyűjtemény”, the “Társalkodó” and the “Tudománytár”, he was an enthusiastic proponent of the awakening Hungarian national consciousness, and his writings gave voice to the nation- and community-building work of the Hungarian nation. Throughout his career, he also held public office; he was appointed judge in Bač in 1826, Virovitica in 1827 and Srem in 1834, affording him a comprehensive insight into the social fabric of his era. His works on history and ethnography demonstrate the enthusiasm with which he pursued the in-

habitants of the region in their quest to learn more about their history and to conquer their ancestors' heritage. His erudition in history enabled him to trace the history of the city of Osijek and the county of Virovitica from Roman times onwards, and in his study of the monasteries of Srem, he also gave an account of his thorough knowledge of church history. Furthermore, in his description of the peasant wedding customs of the Hungarian and Bunjevac villages of Virovitica county, he was the first to provide insights into the hitherto unknown, deeper layers of the region's folklore heritage.

KEY WORDS • **Hungarian enlightenment, dawn of historical thought, knowledge of the past, community-building, Slavonija, Délvidék, ethnographic heritage**

SAŽETAK • Martin Hoblik, istaknuti predstavnik književnosti mađarskog prosvetiteljstva u Slavoniji, ujedno i čitavog Delvideka, rođen je 1. decembra 1791. godine u mestu Igal, a umro je 26. maja 1845. godine u Osijeku. Pojavljivao se u naučnim časopisima svoga doba: u „*Tudományos Gyűjtemény*” (Naučna zbirka), u „*Társalkodó*” (Rasprave) i u „*Tudománytár*” (Riznica nauke), kao entuzijastični glasnik buđenja mađarske nacionalne svesti, a u svojim spisima izveštavao je o stvaranju nacije i zajednice mađarskog naroda. Tokom svoje karijere obavljao je i javne funkcije; postavljen je za sudiju u Baču 1826. godine, u Virovitici 1827. godine, a u Sremu 1834. godine, čime je stekao temeljan uvid u procese društvenog života svog vremena. Njegovi istorijski i etnografski radovi otkrivaju sa koliko je entuzijazma pratio rast istorijskog znanja stanovnika ovog kraja i njihovu borbu za osvajanje nasleđa svojih predaka. Posедуjući bogato znanje istorije, pratio je istoriju grada Osijeka i Virovitičke županije od rimskog doba, a u svojoj studiji o kaluđerskim manastirima Srema prikazao je i svoje temeljno poznavanje crkvene istorije. Opisujući seljačke svadbene običaje mađarskih i bunjevačkih sela Virovitičke županije, on je prvi dao uvid u do tada nepoznate, dublje slojeve narodnog nasleđa ovog kraja.

KLJUČNE REČI • **mađarsko prosvetiteljstvo, buđenje istorijskog razmišljanja, poznavanje prošlosti, jačanje zajednice, Slavonija, Delvidek, etnografska zaostavština**

Beérkezés időpontja: 2025. február 3.
Elfogadás időpontja: 2025. február 10.

